

Nr.16 (371) Otrdiena, 2005. gada 3. maijs

■ Skaidrojumi. Viedokļi

Deportāciju prāvas: starptautisko tiesību skatupunkts

Likumdevēja nezināšana starptautisko krimināltiesību jautājumos ir radījusi normu, kura sevī savieno pretrunīgas idejas un padara ļoti problemātisku kvalitatīvu spriedumu taisīšanu uz šīs normas pamata.

Deportāciju prāvas: starptautisko tiesību skatupunkts

Dipl.iur. Mārtiņš Paparinskis, Oksfordas universitātes maģistrants

Foto: no personiskā arhīva

I. Īss starptautisko noziegumu pārskats

Tā kā Latvijas tiesu spriedumos nereti tiek jaukti starptautiskie noziegumi, ir jāatgādina būtiskākie starptautiskie noziegumi, to definīcijas un hronoloģija. Deportāciju iztiesāšanas kontekstā tiesas ir analizējušas kara noziegumus, genocīdu un noziegumus pret cilvēci. Jāatzīmē, ka starptautisko noziegumu aizliegums nav pastāvējis no neatminamiem laikiem, bet radies tikai pagājušā gadsimta pirmajā pusē. Tādēļ arī briesmīgi noziegumi nav bijuši vienmēr aizliegti starptautiskajās tiesībās, pat ja tie šobrīd šķiet absolūti nepieņemami jebkuram saprātīgam cilvēkam.

Kara noziegumus četrdesmitajos gados regulēja Hāgas 1907.gada konvencija,¹ kura, kā atzina Nirnbergas tribunāls, bija kļuvusi par starptautisko paražu normu.² Par kodolīgāko tālāka paražas deklarāciju būtu jāatzīst Nirnbergas Statūtu 6.(b) pants:

"Kara noziegumi: kara likumu un paražu pārkāpumi. Šādi pārkāpumi iekļauj, bet nav aprobežoti ar okupēto teritoriju vai okupētajās teritorijās [veiktajām] civiliedzīvotāju slepkavībām, sliktu apiešanos vai deportāciju izmantošanai vergu darbam vai jebkādam citam mērķim, slepkavībām vai sliktu apiešanos ar gūstekņiem vai personām uz jūras, ķīlnieku nogalināšanu, publiska vai privāta īpašuma laupīšanu, apzinātu pilsētu vai ciematu (*towns, cities*) iznīcināšanu vai izpostīšanu, kas nav pamatota ar militāru nepieciešamību."³

Tātad ar kara noziegumiem tiek saprasti vienas konflikta puses veiktie noziegumi citas puses teritorijā, kas ir bijusi okupēta, pret civiliedzīvotājiem, kā arī vispār

pret gūstekņiem un personām jūrā. Par kara noziegumiem netiek uzskatīti nozieguma izdarītājvalsts veiktie noziegumi pret pašas pilsoņiem vai pret sabiedroto valstu pilsoņiem.⁴

Noziegumu pret cilvēci autoritatīvākā definīcija četrdesmitajos gados bija atrodamā Nirnbergas Statūtu 6.(c) pantā:

"Noziegumi pret cilvēci: slepkavības, iznīcināšana, paverdzināšana, deportācija un citi nehumāni akti, kas izdarīti pret jebkuriem civiliedzīvotājiem pirms kara vai kara laikā, vai vajāšana uz politiska, rases vai reliģiska pamata, veicot vai saistībā ar jebkuru noziegumu Tribunāla jurisdikcijā [noziegumu pret mieru vai kara noziegumu], pārkāpjot vai nepārkāpjot tās valsts nacionālās tiesības, kurā tie tikuši izdarīti."⁵

Noziegumu pret cilvēci vēsturisko attīstību un definīciju autors jau ir aplūkojis,⁶ šajā darbā pietiek atzīmēt apstākli, ka noziegumi pret cilvēci būtiski atšķiras no kara noziegumiem ar to, ka tie aizliedz nogalināt civiliedzīvotājus neatkarīgi no tā, vai tie ir pretējās puses vai paša nozieguma izdarītāja puses pilsoņi. Tātad kara noziegumi pārklāsies ar noziegumiem pret cilvēci, uzbrūkot pretējās puses civiliedzīvotājiem, bet pašas valsts civiliedzīvotāju slepkavības būs tikai noziegumi pret cilvēci. Vēsturiski nacistu noziegumi bez kara noziegumiem iekļāva arī tādus, kas bija vērsti pret pašas Vācijas pilsoņiem (ebrejiem, čigāniem, komunistiem, sociāldemokrātiem, arodbiedrību biedriem, kristiešiem), sabiedroto pilsoņiem

(piemēram, Viši režīmam pakļautajiem Francijas ebrejiem), valstu pilsoņiem, kas formāli nebija pakļauti Vācijas okupācijai (Austrija, Čehoslovākija) un bezvalstniekiem čigāniem un ebrejiem.⁷ Šādi nodarījumi varēja tikt sodīti tikai kā noziegumi pret cilvēci, jo tie nebija kara noziegumi.

Genocīds⁸ ir starptautiskais noziegums, kurš 1948.gada Genocīda konvencijā⁹ definēts kā:

"tāda darbība, kas tiek izdarīta nolūkā pilnīgi vai daļēji iznīcināt kādu nacionālu, etnisku, rasu vai reliģisku grupu:

- a) šādas grupas locekļu nogalināšana;
- b) nopietnu miesas bojājumu nodarīšana šādas grupas locekļiem vai novešana līdz psihiskai saslimšanai;
- c) tīša tādu dzīves apstākļu radīšana šādai grupai, lai to pilnīgi vai daļēji fiziski iznīcinātu;
- d) līdzekļi, kuru mērķis ir novērst bērnu dzimšanu šādā grupā;
- e) bērnu piespiedu nodošana no vienas cilvēku grupas otrai".

Genocīda definīcija ir *ratione materiae* ārkārtīgi sašaurināta noziegumu pret cilvēci definīcija (vajāšana ar konkrētu mērķi un konkrētā veidā). Jāatzīmē apstākļi, kas arī ir izraisījis vislielākās problēmas Latvijas tiesu praksē, - ka genocīds ir uzbrukums nevis jebkurai grupai, bet tikai kādai no četrām uzskaitītajām - nacionālai, etniskai, rases vai reliģiskai. Vēsturiski šis definīcijas sašaurinājums bija kompromiss, lai atmestu noziegumiem pret cilvēci Nirnbergas Statūtos uzlikto ierobežojumu par saistību ar citiem noziegumiem. Genocīda konvencijas izstrādāšanas laikā tika *expressis verbis* noraidīti piedāvājumi izdarīt atsauci uz noziegumiem pret cilvēci, jo genocīds tika uzskatīts par tiesiski nošķirtu noziegumu.¹⁰ Tādēļ, pat saprotot, ka genocīds ir tikai ļoti sašaurināti noziegumi pret cilvēci, nav iespējams piemērot noziegumu pret cilvēci sastāva īpatnības, kas iziet ārpus genocīda, lai interpretētu genocīdu.

Atsevišķs nodarījums var būt reizē kara noziegums un noziegums pret cilvēci (piemēram, militārā konflikta pretējās puses civiliedzīvotāju masveida nogalināšana), noziegumi pret cilvēci un genocīds (civiliedzīvotāju reliģiskās grupas iznīcināšana) vai pat visi trīs noziegumi reizē (militārā konflikta pretējās puses civiliedzīvotāju reliģiskās grupas iznīcināšana). Tomēr tiesiskais novērtējums ir jāveic katram nodarījumam atsevišķi, un nav iespējams pamatot atbildību par vienu noziegumu ar nodibinātu atbildību par citu noziegumu (izņemot, no praktiskā viedokļa, to, ka genocīds lielākajā daļā gadījumu vienlaikus ir arī noziegumi pret cilvēci). Gan Dienvidslāvijas, gan Ruandas, gan arī Sjerraleones un Austrumtimoras tribunālu un tiesu statūti, gan arī Romas Statūti definē šos noziegumus katru atsevišķi.

II. Krimināllikuma un Kriminālkodeksa normas

Materiālo tiesību normas, uz kuru pamata Latvijā ir notikusi starptautisko noziegumu iztiesāšana, pašas par sevi izraisa vairākus kritiskus komentārus. Kriminālkodeksa norma, uz kuras pamata ir notikušas visas līdzšinējās iztiesāšanas, ir "Noziegumi pret cilvēci, genocīds" un tā nosaka atbildību:

"Par noziegumiem pret cilvēci, arī par genocīdu neatkarīgi no tā, vai tie izdarīti kara vai miera laikā tādā veidā, kā tie attiecībā uz nozieguma subjektu un nozieguma sastāvu noteikti attiecīgajos konvencionālajos normatīvajos aktos, tas ir, par tīšu rīcību nolūkā pilnīgi vai daļēji iznīcināt kādu nacionālu, etnisku, rases, sociālu, noteiktas kopīgās pārliecības vai ticības cilvēku grupu kā tādu, šādas grupas locekļus nogalinot, nodarot viņiem nopietnus miesas bojājumus vai novedot viņus līdz psihiskai saslimšanai, tīši radot viņiem tādas dzīves apstākļus, kas pilnīgi vai daļēji tos fiziski iznīcina, kā arī šajā pašā nolūkā atņemot vai ierobežojot pamatiedzīvotāju ekonomiskās, politiskās un/vai sociālās cilvēka tiesības".

Normas nosaukumā likumdevējs ir licis vārdus "Noziegumi pret cilvēci, genocīds", kas izraisa gluži loģisku jautājumu par to, kas - noziegumi pret cilvēci vai genocīds - ir kriminalizēts ar šo normu? Šī problēma, kas acīmredzot ir izcēlusies no maldīgās premisas, ka noziegumi pret cilvēci ir genocīdam identisks jēdziens, atkārtojas arī pašā normā. Norma iesākas ar vārdiem "par noziegumiem pret cilvēci, tajā skaitā genocīdu (...)", kas liktu it kā secināt, ka norma aptver gan noziegumus pret cilvēci, gan genocīdu, kas tiek uzskatīts par vienu no noziegumu pret cilvēci veidiem. Tomēr šāds pārsteidzīgs secinājums izrādās nepareizs, jo tālāk likumdevējs turpina, atkārtojot Genocīda konvencijas tekstu un paskaidrojot, ka runa ir tikai "(...) par tīšu rīcību nolūkā pilnīgi vai daļēji iznīcināt cilvēku grupu (...)"¹¹. Tātad, lai gan formāli pasludinot ievadfrāzē, ka norma attiecas uz visiem noziegumiem pret cilvēci, likumdevējs kvalificē šo izteikumu, sašaurinot sodāmo noziegumu pret cilvēci apjomu uz vajāšanu ar mērķi iznīcināt personu grupu pilnīgi vai daļēji, t.i., uz nodarījumiem, kas tiek saprasti kā genocīds.

Tajā pašā laikā likumdevējs, lai gan acīmredzami balstoties uz Genocīda konvenciju ((...) neatkarīgi no tā, vai tie izdarīti kara vai miera laikā (...))¹², tomēr nepieturas pie tās pilnībā, bet paplašina apjomu. Genocīda konvencijas II pantā noteikto četru grupu uzskaitījumu (nacionālā,¹³ etniskā, rases, reliģiskā) likumdevējs papildināja ar sociālu grupu un noteiktu kopīgas pārliecības vai ticības grupu, aizliegtajām darbībām pievienojot pamatiedzīvotāju ekonomisko, politisko un/vai sociālo cilvēka tiesību atņemšanu vai ierobežošanu. Šāds normas formulējums liek secināt, ka likumdevējs ir vēlējis definēt genocīdu, bet, tā kā Genocīda konvencijā paredzētais nozieguma sastāvs nevarēja tikt attiecināts uz deportācijām, paplašināja aizliegto grupu skaitu.

Paturot prātā šo likumdevēja darbību, vēl savdabīgāka šķiet atsaucē uz to, ka noziegumi pret cilvēci un genocīds tiek aizliegti "(...) tādā veidā, kā tie attiecībā uz nozieguma subjektu un nozieguma sastāvu noteikti attiecīgajos konvencionālajos normatīvajos aktos (...)". Kādu jēgu likumdevējs ir domājis piedot vārdam "attiecīgie", ar ko ir kvalificējis konvencionālos normatīvos aktus? Vai tie attiecas uz regulējamo jautājumu vai arī uz Latviju, būdami tai saistoši? Vai īpašā atsaucē uz konvencionālajiem normatīvajiem aktiem nozīmē, ka definīcija ir spēkā tikai tiktāl, ciktāl tā atbilst šiem konvencionālajiem normatīvajiem aktiem? Normas samudzinātais formulējums neļauj sniegt atbildi uz šiem jautājumiem. Izanalizējot šo normu no dažādiem viedokļiem, ir jāsecina, ka likumdevēja nezināšana starptautisko krimināltiesību jautājumos ir radījusi normu, kura sevī savieno pretrunīgas idejas (no vienas puses, pasludinot noziegumu pret cilvēci aizliegumu, no otras puses, sastāva ziņā ierobežojot pantu ar genocīdu; no vienas puses, pasludinot atbilstību starptautiskajām normām, no otras puses, no tām atkāpjoties) un padara ļoti problemātisku kvalitatīvu spriedumu taisīšanu uz šīs normas pamata.

Krimināllikumā attiecīgā norma ir ietverta 71.pantā "Genocīds". Tā paredz atbildību:

"Par genocīdu, tas ir, par tīšu darbību nolūkā pilnīgi vai daļēji iznīcināt kādu nacionālu, etnisku, rases, sociālu, noteiktas kopīgas pārliecības vai ticības cilvēku grupu kā tādu, šādas grupas locekļus nogalinot, nodarot viņiem dzīvībai vai veselībai bīstamus miesas bojājumus vai novedot viņus līdz psihiskai saslimšanai, tīši radot viņiem tādus dzīves apstākļus, kas pilnīgi vai daļēji šos cilvēkus fiziski iznīcina, lietojot līdzekļus, kuru mērķis ir novērst bērnu dzimšanu šādā grupā, vai nododot bērnus piespiedu kārtā no vienas cilvēku grupas otrā".¹⁴

Uz Krimināllikuma normas pamata nav notikušas iztiesāšanas, jo tajā paredzētā sankcija ir lielāka nekā Kriminālkodeksā. No juridiskās tehnikas viedokļa šī norma vairāku iemeslu dēļ ir uzskatāma par progresīvu, salīdzinot ar Kriminālkodeksu. Pirmkārt, ir atmests mulsinošais virsraksts "Noziegumi pret cilvēci, genocīds" un pants saucas "Genocīds". Otrkārt, ir atmesta neskaidrā atsauce uz konvencionālajiem normatīvajiem aktiem. Treškārt (un atšķirībā no iepriekšējiem uzlabojumiem, kas ir vērtējami tikai no juridiskās tehnikas viedokļa, šis ir uzlabojums pēc būtības), ir atmesti papildu uzbrukuma veidi, kas iziet ārpus Genocīda konvencijas formulējuma. Tomēr arī Krimināllikumā ir paturētas papildu grupas kā uzbrukuma objekts.

Ņemot vērā aplūkotās problēmas, loģisks ir jautājums, vai šāda norma, kas paplašina starptautisko tiesību apjomu attiecībā uz genocīdu, var tikt uzskatīta par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmei un starptautiskajiem līgumiem. Būtu iespējams argumentēt, kā to ir mēģinājis darīt Tess vairākos pieteikumos Satversmes tiesai¹⁵, ka šāda norma ir pretrunā ar Satversmes 92.pantu un starptautiskajos līgumos garantēto tiesiskuma principu. Tomēr šī norma nav uzskatāma par tādu, kas *per se* būtu pretrunā tiesiskuma principam. Ņemot vērā to, ka starptautiskās tiesības nepārtraukti attīstās un pat viens tiesību institūts var atšķirties dažādos brīžos, arī Latvija varēja uzskatīt, ka starptautiskajās tiesībās šobrīd genocīds tiek aizliegts plašākā mērogā, un to attiecīgi definēt. Līdzīgi ir rīkojušās arī citas valstis¹⁶, un jautājums par iespējamu aizsargājamo grupu papildināšanu tika izskatīts arī Romas konferencē (lai gan, protams, tika noraidīts, argumentējot ar to, ka Romas Statūti kodificē starptautiskās tiesības, nevis attīsta tās).¹⁷ Tādēļ Latvijas likumdevējs vienkārši vai nu ir nepareizi sapratis starptautisko tiesību stāvokli vai arī ir vēlējis piedalīties starptautisko tiesību attīstībā (nevis paplašinājis nozieguma apjomu nacionālajās tiesībās, lai to varētu piemērot attiecībā uz nodarījumiem pagātnē, kas nepiekrīt starptautisko tiesību definīcijai).¹⁸

Tādēļ Kriminālkodeksa 68.¹ pantu nevarētu uzskatīt par neatbilstošu starptautiskajām tiesībām *per se*, bet kritika ir jāvērs pret tiesām, kuras patstāvīgi nav reducējošas nacionālajā normā noteikto sastāvu uz tādu, kāds tas bijis starptautiskajās tiesībās nodarījuma izdarīšanas laikā.¹⁹

Citiem vārdiem, tiesību aizskārums ir izcēlies no normas piemērošanas, nevis no tās *in abstracto*. Tādējādi autors uzskata, ka konkrētā strīda risināšana nemaz nav piekritīga Satversmes tiesai, jo nepastāv tiesību aizskārums. Gadījumos, kur aizskārums neizriet no pašas normas, bet gan no tās nepamatotas piemērošanas, nav pamata runāt par tiesību aizskārumu konstitucionālā procesa izpratnē.

III. Latvijas tiesu prakse

Lai veiktu konkrētu Latvijas tiesu spriedumu un lēmumu analīzi jaunāko starptautisko tiesu un tribunālu nolēmumu gaismā, vispirms ir jāatbild uz jautājumu, vai Latvijas tiesām vispār būtu jāņem vērā šādos nolēmumos ietvertās atziņas. Šāda nepieciešamība pastāv. Kā autors centās parādīt iepriekšējā analīzē, iztiesājot starptautiskos noziegumus, nacionālās tiesas balstās uz starptautiskajām, nevis nacionālajām tiesībām. Tādēļ nepieciešamība ņemt vērā autoritatīvu starptautisko krimināltiesību interpretētāju atzinumus šķiet acīmredzama. Kā norādīja šķīrējtiesa *Larsen* lietā:

"Lai gan starptautiskajās tiesībās nepastāv saistošu precedentu doktrīna, tikai vispārliciecināmajos apstākļos (*in the most compelling circumstances*) tribunāls (...) var atkāpties no principa, kas ir formulēts ilgstošā Starptautiskās tiesas lēmumu virknē".²⁰

Mutatis mutandis, tikai ārkārtēja izņēmuma apstākļos un pastāvot ārkārtīgi pārliecinošiem argumentiem, Latvijas tiesas, iztiesājot starptautiskos noziegumus, varētu atkāpties no tribunālu formulētajiem principiem.

Tiesiskās problēmas, ar ko ir saskārušās visas (Latvijas) tiesas, risinot deportāciju jautājumu, ir šāds:

- (a) Genocīda konvencija atzīst par genocīdu uzbrukumu vienai no četrām grupām - nacionālai, rases, etniskai vai reliģiskai;
- (b) deportācijas bija uzbrukums personu grupai pēc sociālas un politiskas pazīmes;
- (c) Kriminālkodeksa norma definē genocīdu arī kā uzbrukumu sociālai grupai.

Tātad tiesām, lai atzītu personas par vainīgām, bija jāpamato, kādēļ genocīds ir arī uzbrukums sociālai grupai, pretēji tam, kā to definē Genocīda konvencija.

1. Novika lieta²¹

Novika lietā Augstākā tiesa atzina:

"Genocīds pret tiem Latvijas iedzīvotājiem, kurus A.Noviks atzina par sociāli bīstamiem un režīmam kaitīgiem, pareizi kvalificēts pēc Latvijas KK 68¹.panta.

Šīs darbības A.Noviks izdarīja tīši, nolūkā iznīcināt minētās Latvijas tautas daļu.

Nozieguma subjekts un nozieguma sastāvs atbilst noteikumiem, kas paredzēti 1948.gada 9.decembra Konvencijā par genocīda nozieguma novēršanu un sodīšanu."²²

Šo spriedumu ir grūti izskaidrot no tiesiskās loģikas viedokļa. Tiesas argumenti liecina, ka Noviks tika atzīts par vainīgu genocīdā tādēļ, ka veica darbības nolūkā iznīcināt sociāli bīstamas (sociālā grupa?) un režīmam kaitīgas (politiskā grupa?) personas. Lai gan šādas grupas nav ietvertas Genocīda konvencijā, tiesa secina, ka "(...) nozieguma sastāvs atbilst (...)" Genocīda konvencijai. Tā kā tiesa diemžēl nav paskaidrojusi, kādā veidā konvencijai neatbilstoša norma var atbilst konvencijai, ir grūti komentēt tiesas apsvērumu pamatotību.

2. Farbtuha lieta

Farbtuha lietā Rīgas apgabaltiesa atzina, ka:

"Mihails Farbtuhs ir izdarījis noziedzīgās darbības pret savu tautu - genocīdu.

Konvencijā par genocīda novēršanu un sodu par to, kas pieņemta ar Ģenerālās asamblejas rezolūciju 1948.gada 9.decembrī, teikts, ka genocīds ir noziegums, kas pārkāpj starptautisko tiesību normas un ir pretrunā Apvienoto Nāciju Organizācijas garam un mērķim, un civilizētā pasaule to nosoda, jo genocīds nodarījis lielus zaudējumus. Pamatojoties uz Konvenciju, jebkura persona, kas piedalījās genocīdā vai organizēja, atbalsstīja, uzkūdīja, atzīstama par genocīda līdzdalībnieku.

(..) Ar krimināllietas materiāliem un to oriģināldokumentiem pilnīgi pierādīts, ka M.Farbtuhs tīši realizēja genocīdu pret Latvijas iedzīvotājiem, pret attiecīgo cilvēku grupu - aizsargiem un to komandējošo sastāvu, Latviešu biedrību, policistiem, tiesnešiem, sekretāriem, prokuroriem, skolotājiem, pagastu darbiniekiem, bērniem, sirmgalvjiem, kurus atzina par pretpadomju elementiem, par 5. kolonnas cilvēku grupu ar pretpadomju pārliecību."²³

Arī šajā spriedumā tiesa nekomentē atšķirības starp Kriminālkodeksa normu un Genocīda konvenciju, bet šķietami pieņem, ka tās ir jēdzieniski identiskas. Norādītie upuru piemēri attiecas uz sociālajām un politiskajām grupām, jo tiesa kā kopīgos kritērijus atzīmē profesijas un politisko pārliecību.

Augstākā tiesa, izskatot apelācijas sūdzību par Rīgas apgabaltiesas spriedumu, norādīja:

"(..) M.Farbtuhs pamatoti atzīts par Latvijas KK 68.¹ pantā paredzētā nozieguma subjektu. Viņa konkrētās darbības bija vērstas pret cilvēku grupām, vadoties no šo grupu sociālā stāvokļa un politiskās darbības principiem. Šis atzinums pilnībā atbilst apelācijas sūdzībā norādītajiem konvencionālajiem normatīvajiem aktiem. Nepamatots ir apelācijas sūdzībā paustais uzskats, ka noziegumi pret cilvēci, arī genocīds, ir tikai tad, ja represijas vērstas pēc rases, etniskā, reliģiskā principa. 1945.gada 8.augusta Starptautiskā kara tribunāla Statūtu 6. c) pants, kurš minēts arī apelācijas sūdzībā, atzīst par genocīdu arī tādas darbības, kas vērstas pret iedzīvotāju grupām pēc viņu politiskās pārliecības principiem nolūkā tās pilnībā vai daļēji iznīcināt (autora izcēlums)."²⁴

No vienas puses, šajā spriedumā tiesa mēģinājusi pamatot, kādēļ par genocīdu būtu atzīstamas arī represijas pret sociālām un politiskām grupām. No otras puses, pats veids, kādā tas ir darīts, nevar tikt atzīts par ārkārtīgi pārliecinošu no tiesiskā viedokļa. Tiesa atsauca uz Nirnbergas Statūtu 6.(c) pantu, un mēģina ar to pamatot genocīda apjoma paplašināšanu. Tomēr, kā jau norādīts iepriekš, Nirnbergas Statūtu 6.(c) pants runā par noziegumiem pret cilvēci, ne ar vienu vārdu neminot genocīdu, un arī vārdkopa "pilnībā vai daļēji iznīcināt" šajā normā nav atrodamā. Tādēļ autoram ir grūti nonākt pie cita secinājuma, kā vien tāda, ka tiesas spriedums ir balstīts uz nepamatotām premisām - gan faktiskām (nepareizi citēts Nirnbergas Statūtu teksts), gan tiesiskām (acīmredzot noziegumi pret cilvēci identificēti ar genocīdu).

3. Savenko lieta

Kurzemes apgabaltiesa norādīja:

"Saskaņā ar ANO starptautisko tiesību aktu - 1948.gada 9.decembrī pieņemto Konvenciju par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to, kurai Latvijas Republika pievienojusies 1990.gada 5.maijā, genocīds ir tīša darbība, kura tiek izdarīta nolūkā pilnīgi vai daļēji iznīcināt kādu nacionālu, etnisku, rases, sociālu, noteiktas kopīgas pārliecības vai ticības cilvēku grupu, šādus grupas locekļus nogalinot, nodarot viņiem miesas bojājumus vai radot garīgus kaitējumus, tīša tādu dzīves apstākļu radīšana, kas aprēķināta, lai pilnīgi vai daļēji grupas locekļus iznīcinātu. (..)

(..) Nirnbergas starptautiskā kara tribunāla 1945.gada 8.augusta Statūtu 6.panta "c" punktā noteikts, ka noziegumi pret cilvēci ir slepkavības, iznīcināšana, paverdzināšana, izsūtīšana vai cita veida cietsirdīga rīcība, kas izdarīta attiecībā pret civiliedzīvotājiem, vai vajāšana pēc politiskiem, rasu vai reliģiskiem motīviem neatkarīgi no tā, vai šādas darbības tika uzskatītas par tiesību pārkāpumiem valsts teritorijā, kur tās bija izdarītas, vai ne. (..)

Nirnbergas Starptautiskā kara tribunāla Statūti ir kļuvuši par starptautisko tiesību apkopojumu, un tie tiek piemēroti starptautiskajās tiesībās ne vien fašistu kara noziedznieku sodīšanai, kā to savā iesniegumā tiesai norāda J.Savenko, bet arī noziedznieku pret cilvēci sodīšanai, t.sk. par genocīdu.

Šajā spriedumā iepriekš minētajiem starptautiskajiem dokumentiem ir atpakaļejošas darbības raksturs, un tie darbojas attiecībā uz jebkuriem noziegumiem, kas pastrādāti gan pirms, gan pēc šo starptautisko aktu pieņemšanas." ²⁵

Pirmkārt, tiesa pieļauj grūti izskaidrojamu faktisku kļūdu, citējot Genocīda konvenciju. Salīdzinot ar iepriekš citēto konvencijas II pantu, redzams, ka tiesa ir kļūdaini iekļāvusi "(..) sociālu, noteiktas kopīgas pārliecības vai ticības cilvēku grupu (..)" aizsargājamo grupu skaitā. Šādas grupas nav uzskaitītas konvencijā un parādās tikai Kriminālkodeksā.

Otrkārt, tiesa izdara no teorētiskā viedokļa ārkārtīgi neviennozīmīgu secinājumu, ka "šajā spriedumā iepriekš minētajiem starptautiskajiem dokumentiem ir atpakaļejošas darbības raksturs un tie darbojas attiecībā uz jebkuriem noziegumiem, kas pastrādāti gan pirms, gan pēc šo starptautisko aktu pieņemšanas". Šis secinājums ir izsekojams līdz gandrīz identiskai frāzei profesora Bojāra grāmatā.²⁶ Kādu saturu šim secinājumam domājusi piedot tiesa un profesors Bojārs? Ja, sakot, ka starptautiskajiem dokumentiem starptautisko krimināltiesību jomā ir atpakaļejošs raksturs, ir domāts, ka starptautiskiem dokumentiem, kas kodificē starptautiskās tiesības, ir atpakaļejošs spēks par tik, par cik tie deklarē agrākās starptautiskās tiesības, tam ir grūti nepiekrīst. Tomēr arī šādā gadījumā šķietami atpakaļejošais raksturs attiecas tikai uz konvencijas saturu, kas tiek piemērots agrākajām paražu tiesībām, nevis uz pašu konvencijas normu. Starptautisko līgumu interpretācijā,

atbilstoši Vīnes konvencijas 28.pantam, būtu jāpastāv prezumpcijai pret atpakaļejošu spēku.²⁷ A fortiori šāda interpretācija būtu jāpieņem attiecībā uz starptautiskiem dokumentiem krimināltiesību jomā, kas varētu ietvert neprognozējamās sekas saistībā ar tiesiskuma principu. Tādēļ jāsecina: ja profesors Bojārs un tiesa gribēja norādīt uz starptautiskajiem dokumentiem kā starptautisko paražu kodificētājiem, šis saturs nav bijis pilnībā izpildīts konkrētajā formulējumā. Savukārt, ja gribēts pateikt to, kas arī tika pateikts, šāds viedoklis ir acīmredzamā pretrunā ar *ex post facto* atbildības aizliegumu kā tiesiskuma principa sastāvdaļu.²⁸

Treškārt, tiesa pilnīgi pareizi noraida aizstāvības argumentu, ka starptautiskie noziegumi būtu attiecināmi tikai uz fašistiskās Vācijas pārstāvjiem. No juridiskās tehnikas viedokļa precīzāk droši vien būtu norādīt, ka Nirnbergas Statūti deklarē starptautiskās tiesības, tomēr pēc būtības tiesas pozīcija ir skaidra un tai nevar nepiekrīst. Starptautiskie noziegumi ir

aizliegti pilnīgi visiem, un apstākļi, ka Nirnbergas tribunāls iztiesāja tikai vienas konflikta puses noziegumus, nav attaisnojums citas puses noziegumiem.

Augstākā tiesa norādīja:

"J.Savenko konkrētās darbības bija vērstas pret cilvēku grupām, vadoties no šo grupu sociālā stāvokļa un politiskās darbības principiem, pret šo grupu pārliecību. Šis atzinums pilnībā atbilst pirmās instances tiesas spriedumā norādītajiem konvencionālajiem normatīvajiem aktiem.

Krimināllietu tiesu palāta uzskata, ka nepamatots ir apelācijas sūdzībā paustais uzskats, ka genocīds ir tikai tad, ja represijas vērstas pēc rases, etniskā, reliģiskā principa.

1945.gada 8.augusta Starptautiskā kara tribunāla Statūtu 6.c pants atzīst par genocīdu arī darbības, kas vērstas pret iedzīvotāju grupu pēc viņu politiskās pārliecības principiem nolūkā tās pilnībā vai daļēji iznīcināt.²⁹

[Tālāk Augstākā tiesa pilnībā atkārtoja Kurzemes apgabaltiesas argumentus.]

Kā redzams, Augstākās tiesas argumenti Savenko lietā gandrīz pilnībā sakrīt ar tās argumentiem Farbtuha lietā. Tādēļ iepriekš izteiktie autora apsvērumi ir *mutatis mutandis* piemērojami arī šajā lietā.

4. Tesa lieta³⁰

Kurzemes apgabaltiesas spriedums Tesa lietā iezīmēja jaunu tiesiskās analīzes līmeni tiesu praksē. Salīdzinot ar tiesiskās analīzes gandrīz pilnīgo neesamību Novika lietā un pretrunīgumu Savenko un Farbtuha lietās, Kurzemes apgabaltiesa veic plašu un interesantu tiesisku analīzi, atsaucoties uz starptautiskām tiesām un tribunāliem un to spriedumiem. Kurzemes apgabaltiesa norāda:

"Nikolajs Tess ir izdarījis genocīda noziegumu - kā tas attiecībā uz nozieguma subjektu un nozieguma sastāvu noteikts attiecīgajos konvencionālajos normatīvajos aktos, tas ir, tīšas darbības nolūkā pilnīgi vai daļēji iznīcināt sociālo grupu kā tādu, tīši radot viņiem tādus dzīves apstākļus, kas pilnīgi vai daļēji tos fiziski iznīcina.

Genocīda noziegumu par sodāmu atzīst 1948.gada 9.decembra ANO konvencija "Par genocīda novēršanu un sodu par to", 1945.gada 8.augusta Nirnbergas Starptautiskā kara tribunāla Statūti, 1968.gada 26.novembra konvencija "Par noilguma neatzīšanu kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci".

(..)

1945.gada 8.augustā tika pieņemti Nirnbergas Starptautiskā kara tribunāla Statūti, kas noteica atbildību par genocīdu, aparteīdu, noziegumiem pret mieru, kara noziegumiem u.c. Šie principi veido starptautiski svarīgu dokumentu tiesisko pamatu, t.sk. starptautiskajiem aktiem par genocīdiem. [Tālāk tiesa citē Nirnbergas Statutu 6.c pantu par noziegumiem pret cilvēci un Genocīda konvencijas 1. un 2.pantu.]

1968.gada 26.novembrī ANO pieņemtā "Konvencija par noilguma neatzīšanu kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci" noteic, ka genocīda noziegumiem nav noilguma - pat ja šie noziegumi neveido nozieguma sastāvu saskaņā ar tās valsts likumdošanu, kur tie pastrādāti. Latvijas Kriminālkodeksā šis princips definēts 45.¹pantā, bet Krimināllikumā - 57.pantā. Minētais starptautiskais akts un nacionālās tiesību normas ir pamatā tam, ka Nikolajs Tess saukts pie kriminālatbildības par genocīda nozieguma izdarīšanu pirms vairāk nekā piecdesmit gadiem. [Tiesa atsaucas uz Latvijas pievienošanos Genocīda konvencijai un 1968.gada konvencijai.]

Minētajiem starptautiskajiem dokumentiem ir atpakaļejošas darbības raksturs, un tie darbojas uz jebkuriem noziegumiem, kas pastrādāti gan pirms, gan pēc šo starptautisko aktu pieņemšanas. [Tiesa citē KK un KL normas un definē genocīda objektu.]

Konvencija definē nacionālas, etniskas, rases vai reliģiskas grupas apdraudējumu. Latvijas KK 68.¹ pantā un Krimināllikuma 71.pantā salīdzinājumā ar Konvenciju dots paplašināts objektīvo pazīmju uzskaitījums - arī sociālas, noteiktas pārliecības vai ticības cilvēku grupas.

Genocīda noziegums veidojas tur, kur notiek vērsšanās pret kādu iedzīvotāju grupu, kurai var piemērot kopīgu pazīmi. Konvencijas 2.pantā dotais skaidrojums par jēdzienu "genocīds" ir vispārīgs, un uz šī vispārējā jēdziena pamata veidotas Latvijas Kriminālkodeksa 68.¹panta un Krimināllikuma 71.panta normas. Tiesas kolēģija uzskata, ka Konvencijā doto grupu pazīmes nevar vērtēt kā izsmeļošu uzskaitījumu. Arī vēsturiskā pieredze to pierāda. Dažādu valstu likumdošanā grupu pazīmju uzskaitījums ir paplašināts. [Tiesa atsaucas uz Baltkrieviju, Franciju, Igauniju, Vāciju un Lietuvu.]

Genocīda nozieguma pamatā ir ne tikai ANO 1948.gada Konvencija, bet arī pārējie starptautiskie tiesību akti par šo noziegumu. Piemēram, Nirnbergas Starptautiskā kara tribunāla Statūtu 6.panta "c" punkts atzīst par genocīdu darbības, kas vērstas pret iedzīvotāju grupām pēc viņu politiskās darbības principiem. [Tālāk tiesa analizē citu objektīvās puses pazīmju (uzbrukuma veidi) paplašinājumu KK normā saistībā ar citu valstu praksi.]

Līdz ar to, paplašinot genocīda nozieguma sastāvu ar tā objektīvo pazīmju uzskaitījumu, tiesas kolēģija nesaskata pretrunas starp Latvijas Republikas kriminālajām un starptautiskajām tiesību normām.

Bez tam genocīda nozieguma izdarīšanas gadījumā var notikt vērsšanās pret cilvēku kopu, kurai ir vairāku starptautiskajos un nacionālajos tiesību aktos minēto grupu pazīmes, t.i., tās pārklājas.

Nikolajs Tess saukts pie kriminālatbildības par genocīda nozieguma izdarīšanu, kura objektīva puse izpaužas kā darbība - nolūkā iznīcināt sociālu grupu [tiesa secina, ka šāda apsūdzība ir pamatota].

Izvērtējot lietā esošos pierādījumus, tiesas kolēģija paralēli saskata arī nacionālās grupas apdraudējumu. (..) [Izsūtāms personas reģistrācijas kartes] ailē, kurā tiek norādīta kategorija, pie kuras pieskaitāms izsūtāmais, ir norādīts tikai viens vārds "latvietis", kas liecina, ka faktiski cilvēki tika izsūtīti no Latvijas arī pēc to nacionālās pazīmes [Tiesa norāda: tā kā apsūdzība nav tikusi celta par nacionālas grupas apdraudējumu, tai nav tiesību to izskatīt].

Likuma atpakaļejošais spēks:

[Tiesa citē ECTK 7.panta pirmo daļu.] Uz šā principa pārkāpšanu balstās tiesājamais un viņa aizstāvji, uzskatot, ka nacionālajos tiesību aktos uz šajā spriedumā konstatētā nozieguma izdarīšanas brīdi nebija spēkā likums, kurš paredzēja sociālās grupas apdraudējumu, par ko saukts pie kriminālatbildības Nikolajs Tess, un šajā daļā ne Latvijas Kriminālkodeksa, ne Latvijas Krimināllikuma normai nav atpakaļejoša spēka, un tas nozīmē, ka tiesājamais ir attaisnojams. [Tiesa citē ECTK

7.panta otro daļu.]

Tiesas kolēģija uzskata, ka genocīds, kā arī citi starptautiskie noziegumi ir īpaši. Tieši šim noziegumam kā izņēmums daudzos gadījumos tiek piemērots likuma atpakaļejošā spēka princips. Starptautiskā tiesu prakse liecina, ka atpakaļejošais spēks normām tika piemērots Nirnbergas un Tokijas starptautiskajos kara tribunālos, Dievidslāvijas un Ruandas starptautiskajos tribunālos. Nacionālajām tiesību normām atpakaļejošās darbības princips tika piemērots speciālajās tiesās Luandā [acīmredzot tiesa domā Ruandu - aut.] un Pnompeņā. Piemēram, Pnompeņas Tautas revolucionārais tribunāls 1979.gadā atzina, ka genocīds, ko bija pastrādājis noziedzīgais režīms, ir daudz smagāks, nekā to formulējusi Genocīda konvencija. Ruandas tribunāls (lietā "Prosecutor v. Rutaganda") nostiprināja subjektīvās identifikācijas piemērošanas praksi, jo cietušo dalīšana grupās būtībā vairāk ir subjektīva nekā objektīva. Neraugoties uz to, ka Ruandā notika etniskas grupas iznīcināšana, tās starptautiskais tribunāls grupas pazīmi noteica, pamatojoties uz kultūras un valodas kopību, t.i., pēc sociālajām pazīmēm.

(..) piederība kādai konkrētai no aizsargājamām grupām nav strikti nodalāma, tā var saturēt dažādus grupu elementus. Dienvidslāvijas tribunāls 2003.gada 31.jūlija spriedumā (lietā "Prosecutor v. Miroslav Stakic") atzina, ka aizskarto grupu starpā var pastāvēt būtiskas atšķirības, arī tad, ja runa ir par nepiederību serbu nacionalitātei.

Igaunijas jaunais krimināllikums paredz grupas, kura pretojusies okupācijas režīmam, vai jebkuras sociālas grupas apdraudējumu, un šāds nozieguma sastāva papildinājums ir iekļauts tikai ar domu piemērot to tiesu praksē, sodot par noziegumiem, kuri izdarīti attiecīgā vēsturiskajā laika periodā.

(..) starptautiskā tiesu prakse un vispārārstītie tiesību principi atļauj valstu nacionālajām tiesām izņēmuma gadījumos - konkrētajā gadījumā sodot par starptautisku noziegumu genocīdu, piemērot nacionālās likuma normas atpakaļejošo spēku. Latvijā tiesu praksē sociālās grupas apdraudējums piemērots [Savenko un Novika lietās]. Izskatot šo lietu, tiek piemērots atpakaļejošais spēks likuma normas objektīvās puses vienam elementam."

Tiesas galīgais secinājums neatšķiras no tiesu viedokļiem iepriekšējās lietās, tomēr argumentācija, ar ko tiesa pamato šo secinājumu, ir plašāka un interesantāka (lai gan, līdzīgi kā iepriekšējos spriedumos, argumentācija ir nedaudz pretrunīga un ir pieļautas vairākas faktiskas kļūdas). Pirmkārt, tiesa norāda, ka genocīda aizliegums ir meklējams Genocīda konvencijā, Nirnbergas Statūtos un 1968.gada Konvencijā par noilguma nepieļaušanu. Pirmais avots ir neapšaubāmi pareizs, taču Nirnbergas Statūtos genocīds nav minēts, savukārt 1968.gada konvencija sevī neietver tiešo aizliegumu, bet tikai subsidiāro tiesisko regulējumu par noilguma nepastāvēšanu. Tālāk tiesa pieļauj to pašu grūti izskaidrojumu kļūdu kā tiesas Farbtuha un Savenko lietās, citējot Nirnbergas Statūtos un ielasot tur neesošo genocīda aizliegumu (kā arī aparteīda aizliegumu 30 gadus pirms Aparteīda konvencijas pieņemšanas).

Otrkārt, tiesa no vairākām pozīcijām analizē aizstāvības argumentu par normas atpakaļejošo spēku. Šā argumenta noraidīšanā tiesa balstās uz vairākiem argumentiem, kas šī raksta autoram šķiet savstarpēji izslēdzoši. No vienas puses, tiesa pilnīgi pamatoti norāda uz ECTK 7.panta otro daļu, kurai atbilstoši aizliegums var pastāvēt arī starptautiskajās tiesībās. Lai gan tiesiskuma principa analīze spriedumā atrodas aiz sociālās grupas aizlieguma analīzes, loģisks tiesas sprieduma lasījums strukturē šo argumentu šādi: aizliegums var pastāvēt nacionālajās tiesībās; nacionālo tiesību aizliegums nepastāvēja; aizliegums var pastāvēt arī starptautiskajās tiesībās; starptautiskajās tiesībās bija aizliegts arī genocīds pret sociālo grupu. Pēdējo argumentu tiesa balsta uz diviem apsvērumiem. Pirmkārt, tiesa norāda uz to, ka genocīda definīcija ir vispārīga un tādēļ to iespējams paplašināt, ko pierādot arī vēsturiskā pieredze. Tā kā tiesa diemžēl nav norādījusi, uz kādiem apsvērumiem pamatojas šāds konvencijas normas lasījums, autoram ir grūti tam piekrist vai argumentēti oponent. Jebkurā gadījumā, arguments, ka materiālo krimināltiesību norma ir tikai vispārīga un ka tā var tikt paplašināta, šķiet visai nesvarīgs gan nacionālajās, gan *a fortiori* starptautiskajās krimināltiesībās.

Tiesai šādā gadījumā, balstoties uz Vīnes konvencijas 31.pantā noteiktajiem starptautisko līgumu interpretācijas principiem, būtu jāpamato, kādēļ tieši šī ir pareizākā interpretācija. Tā kā tiesa nav spriedumā iekļāvusi veikto starptautisko tiesību analīzi, sprieduma kritiķiem varētu pat argumentēt, ka tiesa tādu vispār nav veikusi. Otrkārt, tiesa norāda uz Francijas, Baltkrievijas, Igaunijas, Vācijas³¹ un Lietuvas krimināllikumos iekļautajām normām, kurās arī ir paplašināta genocīda definīcija. Pārformulējot šo tiesas argumentu starptautisko tiesību valodā, tiesa uzskata, ka vismaz mūsdienu starptautiskajās tiesībās genocīda definīcija ir paplašināta, par ko liecina norādīto valstu prakse. Jautājums par genocīda apjomu mūsdienu starptautiskajās tiesībās tiks plašāk analizēts tālāk, tomēr jāatceras, ka mazskaitlīgu valstu savstarpēji pretrunīgā prakse vismaz *prima facie* nevar mainīt starptautiskās tiesības, ja visas pārējās valstis, starptautiskās organizācijas un tiesas ieņem pretēju pozīciju. Bez tam tiesa atsauca uz tribunālu praksi (Ruandas Tribunāla *Rutaganda* spriedumu un Dienvidslāvijas Tribunāla *Stakič* spriedumu), no kā tiesa izsecina liberālu pieeju grupu definēšanā (lai gan šos spriedumus tiesa analizē saistībā ar likuma atpakaļejošo spēku, tie pamato arī tiesas argumentu par genocīda objektīvo pusi). Autors tālāk plašāk apskatīs tribunālu praksi, tādēļ šeit tikai īsi norādīts, kādēļ tiesas viedoklis autoram nešķiet pārliecinošs. *Rutaganda* spriedumā Tribunāls, lai arī norādot uz subjektīvās pieejas nozīmīgumu, reizē atzina arī pastāvošās objektīvās robežas, ko ir noteikusi Genocīda konvencija. Attiecīgi Tribunāls atzina, ka no aizsargājamo grupu loka ir izslēgtas tādas grupas, kuras nav pietiekami patstāvīgas, kā piemērus minot politisko un ekonomisko³² (kas *mutatis mutandis* attiecas arī uz sociālo grupu). *Stakič* lietā Tribunāls neargumentēja par grupu uzskaitījumu, bet gan par grupas definēšanas metodiku (vai pareizāka pieeja būtu uzskatīt upurus par ne-serbiem vai arī definēt pozitīvi, kā horvātus utt.).³³ Tādēļ šī lieta nevar kalpot par argumentu grupu uzskaitījuma papildinājumam. Bez tam tiesa atsauca arī uz Pnompeņas Tautas revolucionārā tribunāla autoritatīvo viedokli. Tā kā autoram diemžēl nav bijusi iespēja iepazīties ar šā tribunāla viedokli un jaunākie tribunālu un tiesu spriedumi līdzīgi apiet šo tribunālu, to noklusējot, autors nevar komentēt tā spriedumos ietverto argumentāciju.

Līdz šim brīdim tiesas argumentācija ir ja ne pārliecinoša, tad vismaz saprotama: genocīds ir arī uzbrukums sociālai grupai, tādēļ likumam nav atpakaļejoša spēka. Tomēr tālāk tiesa turpina ar *a contrario* argumentu, mēģinot pierādīt, ka likuma atpakaļejošais spēks ir pieļaujams attiecībā uz starptautiskajiem noziegumiem. Pamatojumu tiesa meklē gan Nirnbergas / Tokijas, gan Dienvidslāvijas / Ruandas tribunālu praksē. Šādam argumentam autors diemžēl nevar piekrist. Pat piekrītot, ka Nirnbergas tribunāla spriedums (attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci, mazāk - attiecībā uz noziegumiem pret mieru) ir ar apšaubāmu atbilstību tiesiskuma principam, Tribunāls to nekad neatzina. Vienīgais iemesls, kādēļ spriedums nav pretrunā ar starptautiskajām tiesībām, ir tiesiskuma principa apšaubāmais statuss procesa laikā, kad tas visdrīzāk bija tikai morāla

maksima.³⁴ Šobrīd šādu argumentu nav iespējams izvirzīt, jo tiesiskuma princips ir saistošs tiesām. Runājot par Dienvidslāvijas tribunālu, jāatzīmē ANO ģenerālsēkretāra ziņojums, kurā viņš atzīmē nepieciešamību ievērot principu *nullum crimen sine lege*³⁵, kā arī daudzskaitlīgos Tribunāla spriedumus, kuros Tribunāls ir izvērtējis aizlieguma pastāvēšanu nodarījuma izdarīšanas laikā.³⁶ Tādēļ šo tribunālu pastāvēšana nekādā gadījumā nevar tikt uztverta kā apliecinājums aizlieguma atpakaļejošajam spēkam, tieši otrādi, modernais starptautiskais kriminālprocess uzskata tiesiskuma principu par vienu no tā pamatelementiem. Bez tam tiesa norāda uz Igaunijas piemēru, kur it kā pieņemta paplašināta genocīda definīcija, lai sodītu par vēsturiskiem noziegumiem. Autoram nav zināms, vai tiešām Igaunija ir pieņēmusi šādu normu un vai tiešām šāds ir bijis likumdevēja mērķis, bet šādā gadījumā var tikai izteikt nožēlu par mūsu kaimiņu likumdevēja zināšanu līmeni starptautiskajās krimināltiesībās un cilvēktiesībās. Cita starpā šādi publiski paziņojumi nākotnē iespējams kalpos par visefektīvāko ieroci aizstāvēšanai, mēģinot pierādīt *ex post facto* kriminālatbildību. Tādēļ tas, ka tiesa atzīst atpakaļejošo kriminālatbildību, no tiesiskā viedokļa nozīmē skaidru tiesiskuma principa pārkāpumu. Lai gan atbilstoši tiesas viedoklim tiesiskuma princips nav pārkāpts, jo attiecībā uz starptautiskajiem noziegumiem var piemērot *ex post facto* atbildību, autors nav pārliecināts par šāda izņēmuma pastāvēšanu.

Tomēr, autoraprāt, pati interesantākā sadaļa spriedumā ir tiesas komentārs par nacionālo grupu. Tā kā prokuratūra nebija cēlusi šādu apsūdzību, tiesa nevarēja to izvērtēt, tomēr acīmredzot tiesa *prima facie* pieļāva varbūtību, ka ir noticis genocīds ne tikai pret sociālu, bet arī pret nacionālu grupu. Šādai pieejai, lai cik izdevīga tā būtu no atpakaļejošās kriminālatbildības argumenta viedokļa (jo nacionālā grupa ir Genocīda konvencijā norādīta *expressis verbis*), var izvirzīt vairākus pretargumentus no faktu un tiesību viedokļa. Aizstāvība varētu argumentēt, ka: nacionalitāte oriģinālā atspoguļo nevis tautību, bet tiesisko saikni, tādēļ to nevar piemērot grupai "latvieši"; patiesais uzbrukuma mērķis bija sociālā grupa un tautības piederība bija tikai sakritība; uzbrukums nebija pietiekami plašs, lai varētu runāt par mērķi iznīcināt grupu. Šo iespējamo pretargumentu pamatojumu autors analizēs turpmākajā darba gaitā, jo tiem nebija nozīmes konkrētās lietas kontekstā.

Arī Augstākā tiesa ir taisījusi spriedumu Tesa lietā, noraidot Tesa apelācijas sūdzību par Kurzemes apgabaltiesas spriedumu. Augstākās tiesas nolēmums apstiprina Kurzemes apgabaltiesas viedokli un neietver būtiski jaunus argumentus. Lai gan šī raksta kontekstā nebūtisks, tomēr diezgan ilustratīvs piemērs starptautiski tiesiskās diskusijas kvalitātīvajam līmenim ir šāds apstāklis: kā vienu no apelācijas pamatiem Tesa norāda viņaprāt nepamatoto starptautisko tribunālu spriedumu izmantošanu apgabaltiesas spriedumā. Šāda uzticība padomju starptautisko tiesību ultrapozitivistiskajai pieejai, pilnībā noliedzot nekodificēto starptautisko tiesību normu nozīmi nacionālajās, tiesībās nevar neizsaukt apbrīnu piecpadsmit gadus pēc PSRS sabrukuma. Tajā pašā laikā visai neparasti ir šādus argumentus dzirdēt no apsūdzētā, kura tiesisko situāciju pilnīga palaušanās uz starptautiskajām tiesībām var tikai uzlabot.

5. Larionova lieta

Arī Zemgales apgabaltiesas spriedums Larionova lietā ietver dziļāku un interesantāku tiesisko analīzi nekā sākotnējie spriedumi. Vispirms tiesa formulējusi sprieduma vispārējo teorētisko pamatu:

"Valsts tiesību sistēmu veido arī starptautisko tiesību principi un normas, ko apstiprinājusi Latvija ar 1990.gada 4.maija deklarāciju "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu".

Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 7.pants neaizliedz nodot tiesai un sodīt jebkuru personu par jebkuru nodarījumu vai nolaidību saskaņā ar vispārējiem civilizētās valstīs atzītajiem tiesību principiem. Apvienoto Nāciju Organizācijas 1945.gada 26.jūnija Statūtos un 1948.gada 10.decembra Vispārējā cilvēka tiesību deklarācijā apstiprināta ticība cilvēku pamattiesībām, cilvēka cieņai un vērtībai.

[Tālāk tiesa citē Nīrnbergas Statūtos un Konvenciju par noilguma neatzīšanu kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci.] Kriminālatbildības noilguma neiestāšanās personai, kas izdarījusi noziegumu pret cilvēci, noziegumu pret mieru, kara noziegumu vai realizējusi, piedalījies genocīdā, fiksēta Latvijas Kriminālkodeksa 45.¹pantā un Krimināllikuma 57.pantā.

Līdz ar to genocīda nepieļaujamība un sodīšana par genocīdu nav atkarīga no Konvencijas par genocīda nozieguma novēršanu un sodīšanu spēkā stāšanās brīža un attiecīgās normas esamības nacionālajā likumā. Tāpēc šajā krimināllietā nevar runāt par principa *nullum crimen sine lege* (nav nozieguma, ja nav likuma) neievērošanu.

Šā secinājuma otrs pamatojums var būt saistīts arī ar starptautiskajām kara tiesībām [tālāk tiesa atsaucas uz spriedumiem Novika lietā un dokumentiem par Latvijas okupāciju.]³⁷

No vienas puses, nevar nepieņemt, ka nacionālas normas neesamību un starptautiskas konvencionālas normas spēkā nestāšanos nevar uzskatīt par *per se* šķērslī individuālajai kriminālatbildībai. Kā jau iepriekš norādīts, starptautisko noziegumu aizliegums pastāv kā starptautiska paraža neatkarīgi no konvencionālām normām. Tomēr autors diemžēl nevar pieņemt tiesas norādītajam, ka šā iemesla dēļ nevar runāt par *nullum crimen* principa neievērošanu. Ar šo apgalvojumu tiesa pieņem to, ko tai būtu vajadzējis pierādīt, - ka, neraugoties uz raksfītu normu neesamību, tomēr pastāvēja nerakstīta starptautisko tiesību norma, kurā bija ietverts genocīda aizliegums. Šādus tiesiskus pierādījumus tiesa nav sniegusi. No ANO Statūtos un Vispārējā cilvēka tiesību deklarācijā deklarētās ticības cilvēka pamattiesībām līdz starptautiskas paražas normai, kas aizliedz genocīdu un paredz par to individuālo kriminālatbildību, ir ejams tāls argumentācijas ceļš, ko tiesa nav pat mēģinājusi sākt.

Iespējams, ka tiesas secinājums ir pamatots ar nacionālo tiesību sistēmas ideju tiešu piemērošanu starptautisko tiesību analīzē. Nacionālajās tiesībās tiek pieņemts, ka tiesību principi izriet no pašas tiesību sistēmas, tādēļ to esamība nav īpaši jāpierāda. Starptautiskajās tiesībās, gluži pretēji, visas normas un principi balstās uz valstu praksi, tādēļ nevienas normas pastāvēšana, lai cik tā šķistu taisnīga un loģiska, nav prezumējama, bet vienmēr ir jāpierāda. *A fortiori* šāds pierādīšanas pienākums attiecas uz starptautisko krimināltiesību normām. Runājot par kara tiesībām, autors vēlas atgādināt jau agrāk norādīto tēzi, ka kara noziegumi un genocīds ir tiesiski atšķirīgi nodarījumi, tādēļ viena aizlieguma pastāvēšana vai nepastāvēšana starptautiskajās tiesībās nevar ietekmēt otra aizlieguma analīzi. Konkrētajā spriedumā, autoraprāt, tiesa nav pierādījusi šādas normas esamību.

Pēc tam tiesa analizē atšķirību starp Genocīda konvencijas un Kriminālkodeksa un Krimināllikuma formulējumiem:

"Konvencijas par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to 2.pants nosaka, ka šajā konvencijā ar genocīdu saprotama tāda darbība, kas tiek izdarīta nolūkā pilnīgi vai daļēji iznīcināt kādu nacionālu, etnisku, rases vai reliģisku grupu kā tādu. Savukārt Latvijas Kriminālkodeksa 68.¹ pantā un Krimināllikuma 71.pantā genocīds definēts kā tīša rīcība nolūkā pilnīgi vai daļēji iznīcināt kādu nacionālu, etnisku, rases, sociālu, noteiktas kopīgas pārliecības vai ticības cilvēku grupu kā tādu.

1948.gada 9.decembra Konvencijā par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to genocīda definīcija balstīta uz iepriekšējo vēsturisko pieredzi. Taču pēc Konvencijas izstrādāšanas ir iegūta jauna pieredze.

Noziegumu pret cilvēci, genocīda raksturīgākā pazīme ir to izdarīšana pret cilvēku grupu, kuru var konstruēt pēc noteiktām pazīmēm. (...)

1948.gada 10.decembra Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 2.pantā noteikts: [tiesa citē normu par diskriminācijas aizliegumu tajā skaitā uz sociālā izcelsmes pamata]. 1968.gada 26.novembra Konvencijā par noilguma neatzīšanu kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci norādīts, ka kā noziegumi pret cilvēci nepārprotami tiek nosodīti pamatiedzīvotāju ekonomisko un politisko tiesību pārkāpumi.

Līdz ar to tiesa nesaskata legālu problēmu tajā apstākļi, ka Latvijas Kriminālkodeksā, salīdzinot ar 1948.gada 9.decembra Konvenciju par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to, ir konkretizēta cilvēku grupa pēc sociālas pazīmes, pret kuru var būt vērsti genocīds. Tā kā Konvencijā minētais genocīda nozieguma sastāvs pēc būtības neatšķiras no Kriminālkodeksā definētā nozieguma sastāva, tad uz to var attiecināt noilguma neiestāšanos, kā tas noteikts Kriminālkodeksa 45.¹ pantā un Krimināllikuma 57.pantā." ³⁸

Lai gan šī tiesas argumentācija pamato to, kāpēc ir iespējams nepiemērot noilgumu, no tās var izprast arī tiesas viedokli par genocīda definīcijas atšķirību (jo visai loģiski nozieguma noilgums var iestāties vai neiestāties tikai tad, ja ir noticis pats noziegums). Tiesa pamatojas uz diviem argumentiem. Pirmkārt, tiesa norāda uz jauno vēsturisko pieredzi pēc konvencijas izstrādāšanas. Autors šo tiesas argumentu saprot tā: ja pēc kāda starptautiska dokumenta izstrādāšanas rodas jauna vēsturiska pieredze, ir pieļaujams starptautisko dokumentu attiecināt arī uz jaunajiem faktiskajiem apstākļiem, pat ja starptautiskā dokumenta formulējums to nepieļauj. Citiem vārdiem, ja starptautisks līgums regulē lietu A, bet pēc tā pieņemšanas notiek līdzīga lieta B (un tiek pieņemts, ka līgums iekļautu B regulējumu, ja tā veidotāji būtu par to iedomājušies), tad līgumu var attiecināt arī uz B. Autors diemžēl nevar piekrist šādi argumentācijai ne no vispārteorētiskā viedokļa, ne arī konkrētajā lietā. Starptautisks dokuments vai nu satur, vai nesatur tiesību normu, un, ja tiesību norma nav ietverta dokumentā, tad nekādi vēlāki faktiski apstākļi nevar to mainīt (izņemot, ja tie veido valstu vēlāko praksi Vīnes konvencijas 31.panta trešās daļas b) punkta izpratnē. Noziegumu izdarīšanu diez vai varētu uzskatīt par līguma pušu vēlāku praksi līguma interpretācijas apstiprināšanā). Vēlākā pieredze var kalpot par pamatu starptautiskā līguma papildināšanai, bet nevar mainīt tā tiesisko regulējumu.³⁹ Jebkurā gadījumā šādu argumentu varētu izvirzīt tikai tad, ja Genocīda konvencijas pieņemšanas laikā sociālo grupu jautājums tiešām nebūtu izskatīts, ko tiesai būtu vajadzējis pamatot ar *travaux préparatoires* (sagatavošanas materiāli - *franču val.* Jurisprudencē ar to apzīmē sākotnējos projektus, konferenču protokolus, materiālus, kas attiecas uz kāda līguma teksta sagatavošanu u.tml.).

Otrkārt, tiesa norāda uz to, ka genocīds tiek izdarīts pret cilvēku grupu, kas konstruēta pēc noteiktas pazīmes, un, tā kā starptautiskajās cilvēktiesībās pastāv diskriminācijas aizliegums uz sociālās izcelsmes pamata, tādēļ (acīmredzot) par genocīdu varētu uzskatīt arī uzbrukumu sociālai grupai. Šādam apsvērumam nevar piekrist. Diskriminācijas aizliegums starptautiskajās cilvēktiesībās un starptautiskā nozieguma apjoms starptautiskajās krimināltiesībās ir tiesiski nošķirti jautājumi, un pat ja *arguendo* šāda diskriminācija ir aizliegta, tas nekādā veidā nevar paplašināt genocīda definīciju, kura ir *expressis verbis* limitēta uz četrām grupām. Šī argumenta pamatā acīmredzot ir nedaudz kļūdaina starptautisko cilvēktiesību un starptautisko krimināltiesību savstarpējo attiecību izpratne un uzskats, ka cilvēktiesību pārkāpumi automātiski ir starptautiskie noziegumi.

Vēl jo vairāk - no juridiskās tehnikas viedokļa grupu uzskaitījuma paplašinājums ir vērtējams kā analogija, kuras pieļaujamību krimināltiesībās un *a fortiori* starptautiskajās krimināltiesībās, šķiet, nav nepieciešams analizēt.

Rezumējot sadaļu par tiesu praksi, autoram ir jāizdara nepatīkamais secinājums, ka Latvijas tiesu prakse diemžēl nav sekmīgi pamatojusi, kādēļ paplašinātās genocīda definīcijas piemērošana deportāciju iztiesāšanai ir pieļaujama. Izvirzītie argumenti ir vai nu faktiski nepareizi (nepareizi citētas konvencijas, sajaukti noziegumi), vai arī citādi pārkāpj tiesiskuma principu (analogija).

IV. Autora viedoklis

Kāds būtu tiesiski pareizais risinājums? Izvēloties vienu no nesenākajām lietām, kādai būtu jābūt atbildei uz jautājumu: "Vai Nikolaju Larionovu var notiesāt pēc Kriminālkodeksa 68.¹ panta par genocīdu pret sociālu grupu?" (pieņemot, ka nav strīda par to, ka apsūdzētais tiešām piedalījās 1949.gada deportācijās, ka viņam bija *dolus specialis* iznīcināt sociālu grupu un ka deportācijas ir "tīša tādu dzīves apstākļu radīšana šādi grupai, lai to pilnīgi vai daļēji fiziski iznīcinātu" Genocīda konvencijas II panta izpratnē). Uzskatāmības labad autors atbildēs uz vairākiem secīgiem jautājumiem.

1. Vai 1949.gada martā Latvijas teritorijā pastāvēja genocīda aizliegums kā nacionāla norma?

- Nē.

2. Vai 1949.gada martā Latvijas teritorijā pastāvēja genocīda aizliegums kā starptautisko līgumtiesību norma?

- Nē, PSRS parakstīja Genocīda konvenciju 1949.gada 16.decembrī un ratificēja to 1954.gada 3.maijā.⁴⁰

3. Vai 1949.gada martā pastāvēja genocīda aizliegums kā starptautisko paražu tiesību norma?

- Hronoloģiski agrākais autoritatīvais viedoklis par genocīda aizlieguma raksturu vispārējās starptautiskajās tiesībās ir atrodams Starptautiskās tiesas Genocīda konvencijas konsultatīvajā viedoklī, kur genocīds tika definēts kā:

"(..) "starptautisks noziegums", kas sevī ietver pastāvēšanas tiesību aizliegumu veselām cilvēku grupām, aizliegums, kas šokē cilvēces apziņu un noved pie lieliem zaudējumiem cilvēcei un kas ir pretrunā ar morāles normām un Apvienoto Nāciju

garu un mērķiem. (..) Pirmās sekas, kas izriet no šī jēdziena, ir, ka Konvencijas pamatprincipi ir principi, ko civilizētās nācijas atzīst par saistošām valstīm, arī bez jebkādiem konvencionāliem pienākumiem. Otrās sekas ir gan genocīda nosodīšanas, gan sadarbības, lai "atbrīvotu cilvēci no šī briesmīgā posta" (Konvencijas preambula), universālais raksturs".⁴¹ Genocīda konvencijas konsultatīvais viedoklis uzdotā jautājuma kontekstā liek atbildēt vēl uz diviem jautājumiem. Pirmkārt, ņemot vērā to, ka Starptautiskā tiesa puda viedokli tikai 1951.gadā, - kāds ir tā autoritatīvais spēks attiecībā uz 1949.gada martu? Atbildot uz šo jautājumu, jānorāda, ka tiesa nebalstījās uz valstu praksi, bet, tieši otrādi, Genocīda konvencijas statusu vispārējās starptautiskajās tiesībās izsecināja no tās satura *per se*. Tādēļ, ja 1951.gadā Genocīda konvencija bija saistoša visām valstīm, tad arī 1949.gada martā tā bija saistoša visām valstīm. Vienīgais iemesls izdarīt pretēju secinājumu būtu tad, ja Starptautiskā tiesa būtu balstījusies uz valstu praksi *pēc* 1949.gada marta. Tā kā šādi apsvērumi nebija tiesas viedokļa pamatā, autors uzskata, ka tās teiktais ir *mutatis mutandis* piemērojams arī 1949.gada martam. Dienvidslāvijas Tribunāls *Krstič* lietā ir norādījis, ka "Konvencija ir tikusi uzskatīta kā ilgi atzītas starptautisko tiesību normas kodifikācija".⁴² Tāpat aizliegums paražu tiesībās ir bijis jau pirms tā kodifikācijas Konvencijā, attiecīgi 1949.gada martā aizliegums paražu tiesībās neapšaubāmi pastāvēja.

Otrais jautājums ir - ko tad Starptautiskā tiesa gribēja pateikt, atzīstot "(..) ka Konvencijas pamatprincipi ir principi, ko civilizētās nācijas atzīst par saistošām valstīm arī bez jebkādiem konvencionāliem pienākumiem". Būtu iespējams argumentēt, ka tiesas viedoklis ir aprobežots ar Genocīda konvencijas valstīm uzliktajiem pienākumiem, tādēļ varētu uzskatīt, ka starptautiskajās paražu tiesībās ir pārgājuši tikai valstu, nevis indivīdu pienākumi un atbildība. Tomēr šāds arguments būtu nepamatots, kā to ir autoritatīvi norādījuši tribunāli, sākot ar Ruandas Tribunālu *Akayesu* spriedumā⁴³ un *Musema* spriedumā,⁴⁴ kā arī Dienvidslāvijas Tribunāls *Krstič* spriedumā,⁴⁵ *Stakič* spriedumā⁴⁶ un *Jelišič* spriedumā: "Nav absolūti nekādu šaubu, ka [Genocīda konvencijas] normas ir starptautiskajās paražu tiesībās, kā, vēl jo vairāk, norādīja Starptautiskā tiesa jau 1951.gadā."⁴⁷

Ņemot vērā kontekstu, nav apšaubāms, ka tribunāli uzskatīja: starptautiskajās paražu normās ir pārgājis arī genocīda aizliegums indivīdiem. Tādēļ jāsecina, ka 1949.gada martā Latvijas teritorijā pastāvēja genocīda aizliegums indivīdiem kā starptautisko paražu tiesību norma.

4. Vai genocīda aizliegums starptautiskajās paražu tiesībās ir plašāks nekā Genocīda konvencijā, t.i., vai tas ietver arī sociālo grupu?

Ņemot vērā to, ka Larionova spriedumā ir izvirzīti argumenti par vēlāko pieredzi, ko varētu saprast kā norādi uz starptautisko paražu tiesību vēlāku izmaiņu, autors ērtības labad šo jautājumu hronoloģiski sadalīs, sākotnēji vērtējot tiesību stāvokli šobrīd un pēc tam atgriežoties pie 1949.gada marta. Ja genocīds šobrīd starptautiskajās paražu tiesībās ir plašāks nekā Genocīda konvencijā, varētu noteikt, kurā brīdī šāda paplašināšanās ir notikusi vai arī tā ir pastāvējusi kopš sākuma. Ja genocīds starptautiskajās paražu tiesībās šobrīd sakrīt ar Genocīda konvencijas definīciju, būtu jāmēģina noskaidrot, vai tas jebkad agrāk ir bijis plašāks un kad tas ir sašaurinājis savu apjomu.

1) Mūsdienu starptautiskajās tiesībās

Genocīda apjoms mūsdienu starptautiskajās tiesībās būtu jāmeklē autoritatīvos starptautiskos dokumentos, starptautisko un nacionālo tiesu spriedumos un nacionālajās normās. Izvērtējot XX gadsimta beigu starptautiskos dokumentus, kuros ir ietverts genocīda starptautiskais regulējums, ir grūti nonākt pie secinājuma, ka genocīda definīcija būtu paplašināta.

Dienvidslāvijas Tribunāla Statūti,⁴⁸ Ruandas Tribunāla Statūti,⁴⁹ Romas Statūti⁵⁰ un Austrumtimoras Tiesas Statūti,⁵¹ kas paredz atbildību par genocīdu, visi kopā Genocīda konvencijas II panta četru grupu uzskaitījumu.⁵² Valstu prakse visuzskatāmāk parādās Romas Statūtu veidošanas procesā, kur tika noraidīti piedāvājumi papildināt grupu uzskaitījumu,⁵³ cita starpā tādēļ, ka Romas Statūtu mērķis bija kodificēt, nevis attīstīt starptautiskās tiesības. Tādēļ, izvērtējot starptautiskos dokumentus, nebūtu pamata runāt par genocīda izpratnes izmaiņām.

Tribunālu prakse ir neviennozīmīgāka, un tajā var izdalīt trīs vispārējus posmus. Pirmais ir saistīts ar Ruandas Tribunāla *Akayesu* spriedumu. Tajā Tribunāls norādīja, ka Genocīda konvencijas *travaux préparatoires* liecina, ka genocīds ir ticis uztverts kā uzbrukums "stabilām" (*stable*) grupām, kuras ir izveidotas pastāvīgā veidā un kuru dalību nosaka piedzimšana, tādējādi izslēdzot "mobilākas" grupas, kurās indivīds iekļaujas brīvprātīgi, kā, piemēram, politiskas vai ekonomiskas grupas. Identificējamais kopējais kritērijs ir tas, ka dalību šajās grupās parasti nevar apšaubīt to dalībnieki, kas pieder grupai automātiski, pēc dzimšanas, turpinātā un bieži neizmaināmā veidā.⁵⁴ Balstoties uz šo principu, Tribunāls uzdeva jautājumu - vai par genocīdu var uzskatīt uzbrukumu grupai, kura ir stabila un kurai piederība ir no dzimšanas, bet kura nav viena no četrām uzskaitītajām, - un atbildēja uz to apstiprinoši.⁵⁵

Kādus secinājumus var izdarīt no šā sprieduma? Autoraprāt, tas nevar kalpot par argumentu, lai pamatotu sociālo grupu iekļaušanu genocīda definīcijā. Viedoklis par jebkuru stabilu grupu kā uzbrukuma objektu ir apšaubāms no starptautisko līgumtiesību viedokļa. Kā norāda profesors Šabass (*Schabas*), *Akayesu* ir kritizējams vismaz no trim pozīcijām. Pirmkārt, *travaux préparatoires* var tikt piemēroti interpretācijā, lai izskaidrotu neskaidrus jēdzienus, nevis lai mainītu tiesību normas jēgu. Ja Genocīda konvencijas veidotāji tiešām vēlējas definēt pastāvīgas grupas, kādēļ viņi tā arī neizdarīja? Otrkārt, vismaz trīs no četrām grupām (nacionālā, reliģiskā un etniskā) nevar tikt uzskatītas par pastāvīgām un nemainīgām grupām, un tiesība brīvi atteikties no reliģijas ir pat viena no reliģijas brīvības pamatidejām. Treškārt, *travaux préparatoires* analīze neļauj apgalvot, ka Genocīda konvencijas veidotāju mērķis tiešām bija aizsargāt tieši stabilas grupas, jo diskusijās tika izvirzīti dažādi kritēriji un "stabilitāte" bija tikai viens no tiem, turklāt ne dominējošais.⁵⁶ Arī turpmākajos spriedumos tribunāli, lai gan tieši nenoraidot *Akayesu*, ir palikuši pie konvencijas grupu uzskaitījuma.⁵⁷ Bez tam, pat ja *Akayesu* spriedums pareizi deklarē starptautiskās krimināltiesības, sociālā grupa neiztur spriedumā izvirzītos kritērijus. Spriedumā *Akayesu* lietā ir izslēgta iespēja, ka politiskās un ekonomiskās grupas (kas jēdzieniski varētu būt diezgan tuvas sociālajai grupai Latvijas tiesu izpratnē) varētu būt genocīda objekts. Jebkurā gadījumā sociāla grupa nav pastāvīga un nemainīga, un dalība tajā nav pamatota ar piedzimšanu, bet gan ar personas brīvprātīgo rīcību.

Otrais tribunālu prakses posms pamatā aprobežojas ar to, ka tribunāli norāda uz Genocīda konvencijas paražas raksturu un uzskaita četras konvencijas grupas.⁵⁸ Trešajā posmā dažos jaunākajos spriedumos Dienvidslāvijas Tribunāls ir izvēlējis atšķirīgu pieeju grupas definīcijā.

Krstić spriedumā⁵⁹ un nesena *Brdanić*⁶⁰ spriedumā Dienvidslāvijas Tribunāls norāda, ka četru Genocīda konvencijā lietoto apzīmējumu mērķis nav definēt vairākas atšķirīgas grupas, bet gan aprakstīt vienu grupu, kura apmēram atbilst "nacionālo minoritāšu" jēdzienam, kā to izprata laikā starp pasaules kariem. Tādēļ būtu nepamatoti mēģināt definēt katru grupu atsevišķi, bet respektēt konvencijas mērķi, definējot uzbrukuma objektu pēc objektīviem un subjektīviem kritērijiem.⁶¹ Arī šāda pieeja nekādā gadījumā nepaplašina genocīda definīcijas izpratni un neiekļauj tajā sociālas grupas. Kā norāda profesore Liholaja, vairākās valstīs, tajā skaitā Francijā, Polijā, Lietuvā un Igaunijā, genocīda definīcija ir paplašināta, iekļaujot tajā arī citas aizsargātās grupas.⁶² Profesors Šabass norāda arī uz Peru un Paragvajes krimināllikumiem (sk. *Schabas. Genocide*, p.146), Spānijas un Portugāles genocīda definīcijas agrāk iekļāva sociālās grupas aizsardzību, tomēr šobrīd šīs valstis ir atgriezušās pie Konvencijas definīcijas). Neapšaubāmi, šāda valstu prakse liek uzmanīgāk izvērtēt iespējamo genocīda apjoma paplašināšanos starptautiskajās tiesībās. Tomēr, autoraprāt, svarīgākais nav tas, ka no 135 Genocīda konvencijas dalībvalstīm⁶³ sešas vai vēl vairāk valstu ir paplašinājušas definīciju. Izšķirošais apstāklis ir tas, ka pārējās dalībvalstīs, kas ir acīm redzamā vairākumā, ir turējušās pie tās. Salīdzinot 130 valstu un 6 valstu pozīciju, autoram šķiet, ka valstu prakse par definīcijas paplašināšanu šobrīd vēl nav pietiekama, lai runātu par paražas apjoma maiņu. Autors pilnībā piekrīt profesorei Liholajai, kura uzskata, ka Genocīda konvencijas dalībvalstīm ir tiesības paplašināt tā sastāvu nacionālajās normās.⁶⁴ Tomēr tas, ka vienā vai dažās valstīs nacionālajās tiesībās tiek paplašināta definīcija, nebūt nenozīmē, ka mūsdienu starptautiskajās tiesībās notiek izmaiņas (un, vēl vairāk, nevar ietekmēt starptautiskās tiesības pirms 50 gadiem). Kopumā, izvērtējot Dienvidslāvijas Tribunāla Statūtus, Ruandas Tribunāla Statūtus, Romas Statūtus, Austrumtimoras Tiesas Statūtus, tribunālu praksi un apmēram 130 valstu nacionālās normas, no vienas puses, un sešu valstu nacionālās normas, no otras puses, autors neredz ne valstu praksi, ne *opinio iuris*, kas ļautu runāt par paražas apjoma maiņu.

Nobeigumā jāatzīmē kāds Latvijas doktrīnā izteikts viedoklis, proti, ka Kriminālkodeksā un Genocīda konvencijā sniegtās grupu pazīmes nevar uztvert kā izsmelošas.⁶⁵ Šā viedokļa autors diemžēl nav nekā pamatojis, kādēļ krimināltiesiskas normas saturs varētu nebūt izsmelošs, kas ir pretrunā tiesiskuma principam tā analogijas aizlieguma izpratnē. Kā norādījis Šabass, tekstā neesošu jēdzienu ielasīšana ir īpaši nosodāma gadījumos, kad līgums definē noziegumu un interpretācijai būtu jābūt pēc iespējas šaurai, respektējot principu *nullum crimen*. Tādēļ šā raksta autors paliek pie uzskata, ka genocīda definīcija mūsdienu starptautiskajās tiesībās sakrīt ar Genocīda konvencijas definīciju⁶⁶ un jebkādam pretējam viedoklim vajadzētu pārliecināši pamatot, kādēļ nebūtu jāņem vērā autoritatīvi starptautiski dokumenti, spriedumi un nacionālās normas. Šā brīža starptautisko tiesību attīstības stadijā autors neredz šādus pierādījumus.

2) 1949.gada martā

Iepriekšējā analīze lika autoram secināt, ka mūsdienu starptautiskajās tiesībās Genocīda konvencijas definīcija nav tikusi paplašināta. Faktiski iepriekš izvirzītie argumenti būtu piemērojami arī 1949.gada marta starptautisko tiesību stāvokļa noteikšanā. Autors to uzskata par iespējamu tādēļ, ka genocīda interpretācija tribunālu spriedumos ir lielākoties balstīta nevis uz hronoloģiski vēlāku autoritatīvu valstu praksi, bet gan uz pašas Genocīda konvencijas teksta un *travaux préparatoires* interpretāciju, kas principā varētu būt veikta arī 1949.gadā. Arī Genocīda konvencijas sākotnējie projekti, lai gan atšķiras no galīgā konvencijas teksta (pirmajā projektā neiekļaujot etnisko, bet iekļaujot lingvistisko un politisko grupu⁶⁷ un otrajā projektā neiekļaujot etnisko, bet iekļaujot politisko⁶⁸), ļauj secināt, ka, pirmkārt, grupu uzskaitījums ir izsmelošs un, otrkārt, ka sociālās grupas neparādās tajā ne tieši, ne netieši. Kopumā Genocīda konvencijas pieņemšanas process liek secināt: lai gan pastāvēt asām domstarpībām par to, kurām grupām būtu jābūt uzskaitītām (īpaši attiecībā uz politiskajām), nebija šaubu, ka pats uzskaitījums ir izsmelošs.⁶⁹

Vienīgais dokuments, uz kuru varētu pamatoties arguments par iespējami plašākām starptautiskajām paražu tiesībām, ir Ģenerālās asamblejas rezolūcija 96 (I).⁷⁰ Pirmais rezolūcijas projekts lietoja identisku terminoloģiju Genocīda konvencijas galīgajam variantam. Tomēr ANO Ģenerālās asamblejas Sestās komitejas apakškomiteja to nomainīja uz "rases, reliģiskām, politiskām **vai citām grupām** (autora izcēlums)", kā tas arī tika pieņemts. Nav zināmi iemesli, kādēļ otrais projekts iekļāva atsauci uz "politiskām vai citām grupām". Šis formulējums ļautu argumentēt, ka rezolūcija pareizi deklarē genocīdu starptautiskajās paražu tiesībās.⁷¹ Tomēr, kā norāda Šabass, debašu protokolu neesamība, ātrums, kādā rezolūcija tika pieņemta, jēdziena novitāte, kā arī apstākļi, ka Genocīda konvencijā šis formulējums neparādās, padara šādu argumentu par diezgan apšaubāmu. Par vēl nepārliecināšu starptautiskās paražas deklarāciju rezolūciju padara tas, ka rezolūcija nepiemin etniskās un nacionālās grupas.⁷² Šo kritiku vēl var papildināt ar to, ka atvērtā definīcija neparādījās pat Genocīda konvencijas projektos, un autoram nav zināmi autoritatīvi starptautisku tiesu vai tribunālu spriedumi, kuri būtu izmantājuši šo rezolūciju kā līdzekli starptautisko tiesību satura noteikšanai, kas būtu atšķirīga no konvencijas. (Šabass kā atsevišķu izņēmumu citē 1998.gada Spānijas tiesas spriedumu, kurš aicina par genocīdu atzīt uzbrukumu jebkurām grupām (*Schabas, p.149-150*). Šabass secina, ka, neapstrīdot argumentācijas cilvēcisko perspektīvu, no tiesiskā viedokļa tā nav pārāk pārliecināša.) *A fortiori*, šādas argumentācijas pieņemšana radītu būtiskas problēmas ar tiesiskuma principu, jo liktu uzskatīt Ģenerālās asamblejas rezolūciju gandrīz vai par starptautisko krimināltiesību normu radošu instrumentu. Tādēļ šī rezolūcija būtu uzskatāma tikai par deklaratīvu dokumentu, kurš neprecīzi atspoguļoja starptautisko tiesību stāvokli, kā parāda visa turpmākā prakse.

Pabeidzot šo starptautisko tiesību analīzi, autoram ir jāizdara secinājums, ka uzbrukums sociālai grupai nav genocīds ne mūsdienu, ne 1949.gada marta (un *a fortiori* 1941.gada jūnija) starptautiskajās paražu tiesībās. Tātad Latvijas tiesu spriedumi, ar ko ir notiesāti Noviks, Farbtuhs, Savenko, Tess un Larionovs, ir, lai cik nepatīkami būtu to atzīt, pretrunā tiesiskuma principam, kas aizliedz *ex post facto* kriminālatbildību. Šīs personas ir notiesātas par nodarījumu, kas tā

izdarīšanas brīdī nebija noziegums, kurā šīs personas ir apsūdzētas. Ņemot vērā Kriminālkodeksa normas un apsūdzības formulējumus, kā arī līdzšinējo tiesu praksi, autors neredz iespēju šādās lietās taisīt notiesājošus spriedumus, neaizskarot apsūdzēto tiesības atbilstoši ECTK 7.pantam un SPPPT 15.pantam.

Apstākļi, ka līdzšinējās iztiesāšanas ir bijušas tiesiski nepārliecinošas, nenozīmē, ka iztiesāšanas vispār ir tiesiski neiespējamās. Tieši otrādi, šie noziegumi ir jāiztiesā, un tos arī ir iespējams iztiesāt atbilstoši starptautisko tiesību prasībām.

V. Iespējamie risinājumi

Autors šai problēmai redz vismaz trīs iespējamus risinājumus, no kuriem pirmie divi būtu tiesiski samāksloti un nepārliecinoši, bet trešais ideāli atbilstu faktiskajai situācijai.

1. Kriminālkodeksa normas pārinterpretācija

Būtu iespējams mēģināt pārinterpretēt Kriminālkodeksa 68.¹ pantu, argumentējot, ka tie nodarījumi, kas iziet ārpus Genocīda konvencijas definīcijas, ir noziegumi pret cilvēci un kā tādi nevar tikt uzskatīti par nodarījumiem, kas pārkāpj tiesiskuma principu. Šīs argumentācijas problēma ir tāda, ka šādā gadījumā nevienā apsūdzībā un nevienā spriedumā nedrīkstētu pat parādīties vārds "genocīds". Lietojot mulsinošo apzīmējumu "noziegumi pret cilvēci, genocīds", vienīgais loģiskais secinājums ir tas, ka tiek iztiesāti gan noziegumi pret cilvēci, gan genocīds (un visdrīzāk tikai genocīds, jo tiesu argumentācija pamatā balstās tikai uz Genocīda konvenciju, citas normas piemērojot tikai tās apjoma paplašināšanai). Tādēļ, pat ja šāda pieeja būtu bijusi iespējama, balstoties uz neskaidro normas tekstu, pastāvošā tiesu prakse šādu iespēju ir izslēgusi.

2. Deportācijas kā *de facto* uzbrukums daļai nacionālas grupas⁷³

Varētu argumentēt, ka, lai gan šķietami deportācijas bija vērstas pret sociālu grupu, tās *de facto* bija vērstas pret nacionālu grupu (atceroties, ka ar "national" tiek saprasta tiesiska saikne) - bijušajiem Latvijas pilsoņiem - ar mērķi tos iznīcināt daļā. Šādai pieejai (ņemot vērā to aspektu, ka tā nav piemērota līdzšinējā praksē) ir vismaz divi problemātiski aspekti. Pirmkārt, vismaz balstoties uz izskatīto lietu materiāliem, šķiet, ka deportācijai pakļautās personas tiešām tika noteiktas, balstoties uz sociāliem vai politiskiem kritērijiem, nevis tādēļ, ka tās bija bijušie Latvijas Republikas pilsoņi. No šīs perspektīvas nav būtiskas nozīmes, ka lielākā daļa upuru bija kādreizējie Latvijas Republikas pilsoņi, izšķirošais ir *atlases* kritērijs, kas bija sociāli-politiski-ekonomisks.

Šādas pieejas izmantošanas gadījumā aizstāvība varētu balstīties uz visiem līdzšinējiem spriedumiem, kuri nepārprotami atzīst, ka uzbrukuma objekts bija sociālā grupa. Otrkārt, nav īsti saprotams, vai izvesto personu skaits, ja to samēro ar visu bijušo Latvijas Republikas pilsoņu skaitu, ir pietiekams, lai atzītu, ka mērķis ir grupu iznīcināt daļēji, jo arī daļējai iznīcināšanai ir jābūt vērstai uz grupas pilnīgu iznīcināšanu, un tādēļ mērķim būtu jābūt kvantitatīvi vai kvalitatīvi būtiskai grupas daļai.⁷⁴ Aizstāvība varētu sekmīgi argumentēt, ka, lai cik lielas būtu bijušas izvešanas, tās nebija tik lielas, lai ietekmētu visas grupas pastāvēšanas iespēju. Šādas pieejas izvēle varētu novest pie ciniskiem vērtējumiem, no kāda tautas kvantitatīvā procenta iznīcināšanas sākas genocīds, tādēļ autors neuzskata šo pieeju par labāko ne no tiesiskā, ne faktiskā viedokļa.

3. Deportācijas kā noziegumi pret cilvēci

Būtu iespējams atnest ideju par genocīdu vispār un kvalificēt deportācijas kā noziegumus pret cilvēci. Autoram šī pieeja šķiet tiesiski un faktiski acīmredzama un loģiska. Diemžēl tā vietā, lai nodrošinātu tiesām tiesisko pamatu noziegumu pret cilvēci iztiesāšanai, likumdevējs nemaina pastāvošo neviennozīmīgo situāciju, spiežot tiesām taisīt tiesiski samākslotus spriedumus. Ja genocīds būtu vienīgais starptautiskais noziegums, vismaz no tiesībpolitiskās perspektīvas būtu saprotama vēlme paplašināt tā apjomu. Konkrētā situācija, kad ar tiesiski apšaubāmu argumentu palīdzību tiek mēģināts attiecināt genocīdu uz tādiem nodarījumiem, kas neapšaubāmi ir noziegumi pret cilvēci, ir grūti izskaidrojama gan no tiesiskā, gan no tiesībpolitiskā, gan vienkārši no veselā saprāta viedokļa.

3.1. Vispārīgi komentāri

Līdzīga problēma kā Latvijā parādījās saistībā ar gatavošanos tribunāla darbības uzsākšanai, kas iztiesātu genocīdu un noziegumus pret cilvēci Kambodžā, jo Kambodžas puse bija paplašinājusi genocīda definīciju, tajā iekļaujot arī sociālu, politisku un citu grupu aizsardzību. ANO delegācija norādīja uz atšķirībām no Genocīda konvencijas un brīdināja, ka šāda norma pārkāptu atpakaļejošas sodīšanas aizlieguma principu. Delegācija norādīja, ka nodarījumus, kas iziet ārpus genocīda sastāva, jebkurā gadījumā varētu kvalificēt kā noziegumus pret cilvēci.⁷⁵ Neskaitāmi spriedumi apstiprina noziegumu pret cilvēci aizliegumu Otrā pasaules kara laikā, un *a fortiori* šis aizliegums ir pastāvošs pēc Nirnbergas sprieduma.⁷⁶ Balstoties deportāciju kvalifikācijā uz niansētāko Romas Statūtu definīciju (autors uzskata, ka tas būtu iespējams, jo, lai gan pieņemta pēc nodarījumiem, tā faktiski ir labvēlīgāka apsūdzētajam, jo izvirza vairāk izpildāmus kritērijus), nerastos nekādas tiesiskas problēmas, jo noziegumi pret cilvēci ir

"(..) jebkuras sekojošas darbības, ja tās tiek veiktas kā daļa no plaša vai sistemātiska uzbrukuma, apzinoties šā uzbrukuma būtību, kas vērstas pret civiliedzīvotājiem: (...) (d) deportācija vai iedzīvotāju piespiedu pārvietošana".

Visi šie kritēriji acīmredzami sakrīt Latvijas iedzīvotāju deportāciju gadījumā.

3.2. Saistība ar militāru konfliktu

Vienīgā tiesiskā problēma varētu būt saistīta ar prasību pēc saistības ar militāru konfliktu (un, iespējams, pat ar starptautisku militāru konfliktu) kā nozieguma pret cilvēci sastāva elementu.⁷⁷ Šī problēma ir saistīta ar Nirnbergas Statūtu 60 (c) panta

formulējumu, kur noziegumi pret cilvēci tiek definēti kā pakļauti Tribunāla jurisdikcijai tikai tad, ja tiem ir saistība ar kara noziegumiem vai noziegumiem pret mieru.

Pats Nīrnbergas spriedums neļauj izdarīt skaidrus secinājumus par to, vai Tribunāla izpratnē saistības nosacītība ir specifiska tikai Tribunāla jurisdikcijai vai arī attiecas uz noziegumu pret cilvēci stāvokli vispārējās starptautiskajās tiesībās. No vienas puses, Tribunāls, runājot par noziegumiem pirms 1939.gada 1.septembra, norāda: "lai veidotu noziegumus pret cilvēci, aktiem, kas ir notikuši pirms kara sākuma, ir jābūt izdarītiem veicot vai jābūt saistītiem ar jebkuru Tribunāla jurisdikcijā esošu noziegumu".⁷⁸ Pamatojoties uz šādas saistības trūkumu, Tribunāls atteicās pirmskara noziegumus atzīt par noziegumiem pret cilvēci.

No šīs sprieduma sadaļas varētu izdarīt vismaz divus pretrunīgus secinājumus. Pirmkārt, Tribunāls runā par noziegumiem pret cilvēci vispārīgi, tātad varētu secināt, ka teiktais nav ierobežots ar konkrēto lietu, bet ir vispārējs starptautisko tiesību stāvokļa konstatējums. Tajā pašā laikā kā ierobežojošo faktoru Tribunāls norāda nevis noziegumus kā tādus, bet tikai, līdzīgi kā Statūtos, to atrašanos Tribunāla Statūtos (no kā atkal varētu secināt teiktā ierobežotību ar konkrēto procesa veidu).

Tomēr, autoraprāt, būtiskāko secinājumu Tribunāls izdara aiznākamajā teikumā, kad, secinot, ka pirmskara noziegumiem nav iespējams fiksēt saistību ar citiem noziegumiem, pasludina, ka "Tribunāls tādēļ nevar izdarīt vispārēju deklarāciju, ka akti pirms 1939.gada bija noziegumi pret cilvēci **Statūtu izpratnē** (autora izcēlums)".⁷⁹

Pievienojot kvalificējošos vārdus "Statūtu izpratnē", Tribunāls liek saprast, ka saistības neesamība ar noziegumiem pret mieru un kara noziegumiem liedz tam pasludināt pirmskara noziegumus par noziegumiem pret cilvēci Nīrnbergas procesā, no kā izriet loģisks secinājums, ka vispārējās starptautiskajās tiesībās būtu iespējams arī citāds secinājums. Vienīgais atšķirīgais secinājums no ierobežojuma pastāvēšanas ir ierobežojuma nepastāvēšana, tādēļ autors uzskata, ka Nīrnbergas sprieduma pareizs lasījums var novest pie secinājuma, ka, lai gan diezgan diplomātiski, Nīrnbergas Tribunāls nonāca pie līdzīga secinājuma kā pēc piecdesmit gadiem Dienvidslāvijas Tribunāls - ierobežojums ir specifisks tikai konkrētajam procesam, bet neattiecas uz vispārējām starptautiskajām tiesībām.

Lai gan aprobežojoties ar norādīto diplomātisko komentāru spriedumā, faktiski Tribunāls saistības prasības izpildījumu vērtēja ārkārtīgi liberāli. Attiecībā uz diviem apsūdzētajiem - fon Širahu un Štreiheru - Tribunāls taisīja spriedumu, atzīstot tos par vainīgiem tikai noziegumos pret cilvēci. Izvērtējot tiesas argumentus par saistības izpildījumu katrā no šīm lietām, drīzāk var nonākt pie secinājuma par šādu argumentu neesamību. Fon Širahs, Vīnes gaulaiters, tika notiesāts par Austrijas ebreju deportācijām, un attiecībā uz saistību Tribunāls aprobežojās ar komentāru, ka Austrija tika okupēta saskaņā ar agresijas plānu (nekonkretizējot nekādus konkrētus saistības apstākļus fon Širaha darbībā). Štreihers bija antisemitiska žurnāla *Der Stürmer* redaktors un netika atzīts par vainīgu ne kara noziegumos, ne arī noziegumos pret mieru, tomēr tika atzīmēts, ka viņa noziegumi pret cilvēci bija saistīti ar kara noziegumiem. Šo lietu pārskatīšana lika Dienvidslāvijas Tribunālam secināt, ka saistības izpildījums šajos gadījumos bija vairāk nekā nepārliecinošs (no kā varētu secināt, ka Tribunāla šķietamās nolaidības pamatā, iespējams, bija plašākās starptautiskās paražu tiesības).⁸⁰

Pēc Nīrnbergas sprieduma jāatzīmē Kontroles padomes likums Nr.10, kuram atbilstoši notika pēckara procesi un kurš atmata prasību pēc saistības ar citiem noziegumiem.⁸¹ Jāpiekrīt Švelbam (*Schwelb*), ka atšķirība starp Nīrnbergas Statūtiem un Kontroles padomes likumu vienkārši nepieļauj citādu interpretāciju kā to, ka šāda prasība vairs nepastāv.⁸² Tiesa *Justice* lietā norādīja, ka Kontroles padomes likuma atšķirīgais formulējums ir bijis apzināts lēmums.⁸³ Līdzīgi uzskatīja arī tiesa *Einsatzgruppen* lietā, norādot, ka uz Kontroles padomes likuma pamata darbojošies tribunāli var tiesāt visus noziegumus pret cilvēci.⁸⁴ Arī jaunākajos spriedumos prasība pēc saistības ir vērtēta kā Nīrnbergas Tribunāla procesuāla norma.⁸⁵ Autors uzskata, ka būtu iespējams pārliecinoši pamatot, kāpēc 1949.gada martā starptautiskajās paražu tiesībās nepastāvēja prasība pēc saistības ar militāru konfliktu kā kritērijs noziegumiem pret cilvēci. Autora personiskais viedoklis šajā jautājumā: starptautisko tiesību stāvoklis šajā periodā bija diezgan neskaidrs, un var izvirzīt līdzīga spēka argumentus.⁸⁶ Autors arī iesaka interpretēt šo periodu vēlākās attīstības gaismā, kas pārliecinoši atmata prasību pēc militārā konflikta. Tātad Latvijas tiesām nepastāvētu tiesiskas problēmas kvalificēt deportācijas kā noziegumus pret cilvēci.

3.3. Turpmākie soļi

Kādi praktiski soļi veicami, lai varētu veikt tiesisku iztiesāšanu?

Šajā jautājumā autors citēs pats savu iepriekšējo publikāciju: "Latvijas tiesu praksi var ļoti vienkārši harmonizēt ar starptautiskajām tiesībām: pirmkārt, iekļaut Krimināllikumā normu par noziegumu pret cilvēci aizliegumu (saturiski kopētu no Starptautiskās krimināltiesas statūtiem,⁸⁷ otrkārt, apsūdzības genocīdā pārkvalificēt apsūdzībās noziegumos pret cilvēci. Pārkvalifikācija var radīt procesuālas problēmas, bet paradoksālā kārtā no tās ieguvēji būtu visi - apsūdzētie, kurus apsūdz mazāk smagā nodarījumā, prokuratūra, kurai nav jāpierāda tiesiski neiespējams, tiesas, kas taisa tiesiskus spriedumus".⁸⁸

Kādas sekas iespējamās, ja netiks mainīta normatīvā bāze un tiesu prakse?

Kā jau norādīts, tiesiskuma principu neaizskar norma *in abstracto*, bet nepareiza piemērošana, tādēļ nav pamata vērsties Satversmes tiesā. No tiesiskā viedokļa tuvākās sekas ir Latvijas zaudējums Eiropas Cilvēktiesību tiesā Tesam vai Larionovam atkarībā no tā, kurš pirmais izietu Latvijas tiesu instances. Izvērtējot Tesa juridiskos argumentus Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmumā,⁸⁹ autoram grūti iedomāties tiem tiesiskus pretargumentus.⁹⁰ Ņemot vērā šos apsvērumus, likumdevējam vajadzētu pēc iespējas drīzāk pieņemt noziegumus pret cilvēci aizliedzošas normas, uz kuriem varētu pārkvalificēt šā brīža apsūdzības. Alternatīva gan no tiesiskā, gan no Latvijas starptautiskā prestiža viedokļa ir acīm redzama un diezgan nepatīkama.

Tiesiski korekta un maksimāli taisnīga deportāciju iztiesāšana ir tas, ko Latvija ir parādā deportāciju upuriem. Uzskatāms apliecinājums, ka šāds tiesas process ir iespējams, ir Eihmaņa notiesāšana Izraēlas tiesās, kas bija skrupulozi godīga⁹¹ un deva starptautiskajās tiesībās autoritatīvu spriedumu jautājumos par jurisdikciju un starptautiskajiem noziegumiem.

VI. Kopsavilkums

Pirmkārt, tiesiskuma princips ir saistošs Latvijas tiesām.

Otrkārt, tiesiskuma princips aizliedz sodīt par nodarījumu, kas nebija noziegums tā izdarīšanas brīdī.

Treškārt, aizliegums var būt ietverts gan nacionālā normā, gan starptautiska līguma normā, gan starptautiskā paražu tiesību normā.

Ceturtkārt, deportāciju iztiesāšanā personas ir notiesātas par genocīdu kā uzbrukumu pret sociālu grupu.

Piektkārt, deportāciju izdarīšanas brīdī ne nacionālajās normās, ne starptautisko līgumu normās, ne starptautisko paražu normās nepastāvēja aizliegums izdarīt genocīdu kā uzbrukumu pret sociālu grupu.

Šestkārt, tiesu notiesājošie spriedumi šajās lietās ir ar apšaubāmu atbilstību tiesiskuma principam.

Septītkārt, deportāciju noziegumus varētu iztiesāt atbilstoši starptautisko tiesību prasībām, ja tie tiktu kvalificēti kā noziegumi pret cilvēci.

Astotkārt, ja Saeima attiecīgi negrozīs Krimināllikumu un prokuratūra un tiesa nepārkvalificēs apsūdzības, Latvijai draud tiesiski un politiski apkaunojošs zaudējums Eiropas Cilvēktiesību tiesā.

¹ Convention (No. IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land, With Annex of Regulations, Oct. 18, 1907, 36 Stat. 2277, T.S. No. 539, 1 Bevans 631, <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/hague02.htm#iart2> (aplūkots 20.04.2004)

² "(..) by 1939 these rules laid down in the [Hague 1907] Convention were recognised by all civilised nations, and were regarded as being declaratory of the laws and customs of war which are referred to in Article 6 (b) of the [Nuremberg] Charter", <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judlawre.htm> (aplūkots 20.09.2004)

³ "War Crimes: namely, violations of the laws or customs of war. Such violations shall include, but not be limited to, murder, ill-treatment or deportation to slave labour or for any other purpose of civilian population of or in occupied territory, murder or ill-treatment of prisoners of war or persons on the seas, killing of hostages, plunder of public or private property, wanton destruction of cities, towns or villages or devastation not justified by military necessity", <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judlawre.htm> (aplūkots 20.09.2004)

⁴ Cassese *International Criminal Law*, p.68-69

⁵ "Crimes against Humanity: namely, murder, extermination, enslavement, deportation, and other inhumane acts committed against any civilian population, before or during the war, or persecutions on political, racial or religious grounds in execution of or in connection with any crime within the jurisdiction of the Tribunal, whether or not in violation of the domestic law of the country where perpetrated", <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judlawre.htm> (aplūkots 20.09.2004)

⁶ Paparinskis M. *Kas ir noziegumi pret cilvēci* // Jurista Vārds, 2003.g. 23.septembris, Nr.34, 2003.g. 30.septembris, Nr.35

⁷ Cassese *International Criminal Law*, p.68-69

⁸ Kalniņa I., Pāvila D. Genocīds kā starptautisks noziegums // Jurista Vārds, 16.09.2003., Nr.33

⁹ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (1948) 78 UNTS 227, http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm (aplūkots 20.04.2004), Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos: Latvijas Republikas Augstākās padomes deklarācija. Augstākās Padomes un Ministru Kabineta Ziņotājs, 24.05.1990., Nr.21, I panta 13.punkts

¹⁰ Schabas W.A. *Genocide in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002 (turpmāk - Schabas *Genocide*), p.78

¹¹ Genocīda konvencija, II pants

¹² Genocīda konvencija, I pants

¹³ "Nacionālā grupa" diez vai ir pareizākais "national group" tulkojums. Ar "nationality" angļu valodā tiek saprasta nevis nacionālā piederība parastā izpratnē, bet tiesiskā saikne starp indivīdu un valsti, ieskaitot, bet neaprobežojoties ar pilsonību. Latviešu valodā nav precīzi atbilstoši termina, ES tiesību kontekstā kā "nationality" iespējamie tulkojumi tiek piedāvāti "valstspiederība", "pilsonība" un "pavalstniecība", sk. "Par ES dokumentu tulkojumus un EUROVOC tēzaurā lietojamo juridisko terminu saraksta apstiprināšanu" // *Latvijas Vēstnesis*, 16.07.2003., Nr.105. Tādēļ precīzāk "national group" būtu tulkot kā "valstspiederības grupu" (*Akayesu* spriedumā, para.512 "national group" ir definēta kā cilvēku kopums, kurus vieno tiesiska saikne, kas pamatota uz pilsonību kopā ar abpusējām tiesībām un pienākumiem). Šī darba ietvaros autors lieto oficiālā tulkojuma terminu "nacionālā grupa", tomēr piešķirs tai oriģinālvalodā esošo tiesību saturu

¹⁴ Krimināllikums // *Latvijas Vēstnesis*. 4.08.1998., Nr. 199/200, 71.pants

¹⁵ Pieteikums Satversmes tiesai Nr.8/ 11.02.2002, pieteikums Satversmes tiesai Nr.77/ 27.05.2002

¹⁶ Liholaja V. (Starptautiskās krimināltiesības. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2003, 23.lpp.) norāda uz Francijas, Polijas, Lietuvas un Igaunijas krimināllikumiem

¹⁷ *Schabas Genocide*, p.146

¹⁸ Šādai vajadzētu būt Latvijas oficiālajai pozīcijai, tomēr autoram šķiet diezgan acīmredzami, ka likumdevējs paplašinājis genocīda apjomu nacionālajās tiesībās vienīgi ar mērķi, lai tas aptvertu deportācijas, un bez jebkāda starptautisko tiesību mūsdienu satura analīzes (un *a fortiori* bez vēlmēm piedalīties starptautisko tiesību attīstībā). Tomēr no tiesiski politiskā viedokļa būtu jāuztur fikcija par Kriminālkodeksa normas pieņemšanu bez jebkāda sakara ar pagātnes notikumiem

¹⁹ Autors iepriekš ir norādījis, ka Kriminālkodeksa norma pati par sevi ir pretrunā tiesiskuma principam (Paparinskis M. Starptautisko krimināltiesību jēdziens un avoti. Starptautiskie noziegumi. // Jurista Vārds, 9.09.2003., Nr.32, 13.lpp.). Šāds viedoklis bija pamatots ar to, ka faktiski, ņemot vērā to, ka tiesas neveic starptautisko tiesību analīzi nodarījuma brīdī, bet piemēro tās automātiski, šādas normas pieņemšana diezgan tieši noveda pie prettiesiskiem spriedumiem. Tomēr šobrīd autors atzīst par pamatotāku tiesiski niansētāku pieeju, uzskatot, ka tiesām nevajadzēja akli sekot likumdevēja norādēm, bet

veikt pastāvīgu tiesisku analīzi, balstoties uz starptautiskajām tiesībām, kādas tās bija nodarījuma izdarīšanas brīdī

²⁰ *Larsen v. Hawaiian Kingdom*, PCA, Award of 5 February 2001, para.11.21, <http://www.pca-cpa.org/PDF/LHKAaward.PDF> (aplūkots 20.09.2004)

²¹ Sk. arī Ziemeļe I. Questions Concerning Genocide. A Note on the Supreme Court Judgment in Cases #PAK-269 of 4 November 1996 and #K-38 of 13 December 1995. *Latvian Human Rights Quarterly*, 7-10, 1999 (turpmāk - Ziemeļe)

²² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas 1996.gada 4.novembra spriedums lietā Nr.PAK-269

²³ Rīgas apgabaltiesas Kriminālietu kolēģijas 1999.gada 27.septembra spriedums lietā Nr.K-23/13

²⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas 2000.gada 12.janvāra spriedums lietā Nr.PAK-17

²⁵ Kurzemes apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas 2000.gada 7.jūlija spriedums lietā Nr.K-23/13

²⁶ "Vēlreiz jāatgādina, ka šiem četriem pēdējiem dokumentiem (uzskatot četras Ženēvas konvencijas par vienu dokumentu) ir atpakaļejošas darbības raksturs un tie darbojas attiecībā uz jebkuriem noziegumiem, kas pastrādāti gan pirms, gan pēc šo starptautisko aktu pieņemšanas," Bojārs J. Starptautiskās tiesības. Rīga, Zvaigzne ABC 1996, 62.lpp.

²⁷ Vienna Convention on the Law of Treaties, 1155 U.N.T.S. 331 (1969) (turpmāk - Vīnes līgums), Article 28, <http://www.un.org/law/ilc/texts/treaties.htm> (aplūkots 20.04.2004), Par pievienošanos 1969.gada 23.maija Vīnes konvencijai par starptautisko līgumu tiesībām: Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums // Ziņotājs, 15.04.1993., Nr.14, sk. arī *Ambatielos Case* (Grēce v. U.K.), *Preliminary Objections*, 1952 I.C.J. 27, 40 (July 1).

²⁸ Jaunākā tiesu prakse ļauj izteikt pieņēmumu, ka tiesa patiešām uzskatīja par iespējamu piemērot starptautiskos līgumus ar atpakaļejošu spēku. 2004.gada 28.septembra lēmumā AT Senāts *inter alia* norādīja: "Ievērojot (...) to, ka *norādītajiem konvencionālo tiesību aktiem* [Nirnbergas Starptautiskā kara tribunāla Statūtiem] saistībā ar minēto ANO 1968. gada 26. novembra Konvenciju, ka noilgums nav piemērojams kara noziegumiem, kā tie definēti 1945. gada 8. augusta Nirnbergas kara tribunāla Statūtos, arī sevišķi smagiem nodarījumiem, kā tie izdalīti Ženēvas konvencijā par kara upuru aizsardzību, *ir atpakaļ ejošas darbības raksturs*, Kriminālietu departaments atzīst, ka viņa nodarījums, pēc Latvijas KK 68.³ panta, kas tajā inkorporēts tiešā sakarā ar šo Latvijai saistošo konvenciju, ir kvalificēts pamatoti (autora kuršivs)". Tātad tiesa pati atzīst, ka konvencijas tiek piemērotas ar atpakaļejošu spēku (kam attiecībā uz Ženēvas konvencijām vajadzētu izslēgt to piemērošanu). Argumentācijas balstīšana uz 1968.gada konvenciju acīmredzot ir pamatota ar atbildības iestāšanās un atbildības noilguma jēdzienu identificēšanu - no apstākļa, ka konvencija izslēdz noilgumu, tiesa izdara secinājumu, ka var sodīt par jebkurā laikā izdarītu nodarījumu. Konvencijas mērķis savukārt ir regulēt tikai procesuālo noilguma jautājumu, turklāt šķiet visai acīmredzami, ka noilgums var iestāties vai neiestāties tikai tad, ja ir bijis nodarījums

²⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas 2001.gada 7.februāra spriedums lietā Nr.PAK-15

³⁰ Ņemot vērā tiesas veikto plašo analīzi, autors citē tikai tiesas sprieduma nozīmīgākās daļas

³¹ Lai gan vismaz tīmeklī pieejamajā Vācijas kriminālikumā genocīda definīcija neatskiras no Genocīda konvencijas, sk. <http://www.preventgenocide.org/de/recht/strafgesetz/deutschland.htm> (aplūkots 14.11.2004)

³² ICTR-96-3-T *Prosecutor v. Rutaganda*, Judgment, Trial Chamber I, 6 December 1999, paras.55-58

³³ IT-97-24 *Prosecutor v. Stakič*, Judgment, Trial Chamber I, 31 July 2003 (turpmāk - *Stakič* spriedums), para.512

³⁴ Sk. plašāk Lamb, p.734 *et seq.*

³⁵ Sk. Report of the Secretary General, S/25704, para.35, <http://www.un.org/icty/basic/statut/S25704.htm> (aplūkots 15.11.2004)

³⁶ Sk. autora iepriekšējā rakstā ("JV", 01.03.2005., Nr.8) citētās lietas, īpaši *Vasiljevich*, kurā Tribunāls daļēji attaisnoja apsūdzēto, uzskatot, ka nodarījuma izdarīšanas brīdī starptautiskajās tiesībās nepastāvēja pietiekami skaidrs "vardarbības pret dzīvību un personu" aizliegums, sk. *Vasiljevich* spriedums, paras.203-204

³⁷ Zemgales apgabaltiesas Kriminālietu kolēģijas 2003.gada 25.septembra spriedums lietā Nr.K06-3/03-1.

³⁸ Zemgales apgabaltiesas Kriminālietu kolēģijas 2003.gada 25.septembra spriedums lietā Nr.K06-3/03-1.

³⁹ Savukārt pretējais - piemērot starptautisko tiesību konvencionālo normu jautājumiem, kas formāli atrodas tās regulējuma jomā, bet par kuriem nav bijis domāts normas pieņemšanas laikā, - ir pieļaujams. Pastāvīgajai Starptautiskajai tiesai 1919.gada konvencijas interpretācijas konsultatīvajā viedoklī bija uzdots jautājums, vai šī konvencija par nakts darba aizliegumu sievietēm ir piemērojama arī sievietēm, kas nestrādā roku darbu. Viens no izvirzītajiem argumentiem bija, ka 1919.gadā ļoti neliels skaits sieviešu bija tāds, kas nestrādā roku darbu, tādēļ konvencija nevarētu būt attiecināta uz šādām personām. Tiesa noraidīja šo argumentu, norādot, ka "[f]akts, ka Sieviešu nakts darba konvencijas noslēgšanas laikā par noteiktiem faktiem vai situācijām, uz kuriem Konvencijas jēdzieni savā parastajā izpratnē attiecas, nebija padomāts, neattaisno tās [Konvencijas] normas, kas ir apjomā vispārīgas [piemērošanu], citādi kā atbilstoši to jēdzieniem", Interpretation of 1919 Convention Concerning Employment of Women During the Night, P.C.I.J., Series A/B, No.50, p.377, http://www.icj-cij.org/cijwww/cdecisions/ccpij/serie_AB/AB_50/01_Travail_de_nuit_Avis_consultatif.pdf (aplūkots 20.09.2004.). Tomēr šajā lietā vēlākie faktiskie apstākļi neizgāja ārpus pastāvošās tiesību normas, tādēļ tiem varēja piemērot normu.

⁴⁰ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Ratification Status, <http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/treaty1gen.htm> (aplūkots 20.04.2004.).

⁴¹ Reservations to the Genocide Convention Case I.C.J. Rep. 1951, 15 at 23.

⁴² *Krstič* spriedums, para.541, 1195.vēre.

⁴³ *Akayesu* spriedums, para.495.

⁴⁴ *Musema* spriedums, para.151.

⁴⁵ *Krstič* spriedums, para.541, 1195.vēre.

- ⁴⁶ *Stakič* spriedums, para.500, 1064.vēre.
- ⁴⁷ *Jelišič* spriedums, para.60.
- ⁴⁸ The Statute of the International Tribunal for Former Yugoslavia, U.N. Doc. S/RES/808(1993); U.N. Doc. S/RES/827 (1993), Article 4, <http://www.un.org/icty/basic/statut/statute-april04-e.pdf> (aplūkots 20.04.2004.). (turpmāk - Dienvidslāvijas Statūti).
- ⁴⁹ The Statute of the International Tribunal for Rwanda, U.N. Doc. S/RES/955 (1994), Article 2, <http://www.ict.rw.org/ENGLISH/basicdocs/statute.html> (aplūkots 20.04.2004.) (turpmāk - Ruandas Statūti).
- ⁵⁰ Rome Statute of the International Criminal Court, UN Doc. A/CONF.183/9, Article 6, [http://www.icc-cpi.int/library/basicdocuments/rome_statute\(e\).pdf](http://www.icc-cpi.int/library/basicdocuments/rome_statute(e).pdf) (aplūkots 20.04.2004..)
- ⁵¹ UNTAET Regulation No.2000/15 (vērēs - Austrumtimoras Statūti), Article 4, <http://www.un.org/peace/etimor/untaetR/Reg0015E.pdf> (aplūkots 20.04.2004..)
- ⁵² Arī Irākas Speciālā Tribunāla Statūti, 11.pants, <http://preventgenocide.org/law/domestic/iraqispecialtribunal.htm> (aplūkots 20.09.2004.) un Kambodžas Speciālās palātas dibināšanas likums, Article 4, [http://www.cambodia.gov.kh/krt/pdfs/KR%20Law%20as%20promulgated%20\(Eng%20trans%206%20Sept%202001\).pdf](http://www.cambodia.gov.kh/krt/pdfs/KR%20Law%20as%20promulgated%20(Eng%20trans%206%20Sept%202001).pdf) (aplūkots 20.09.2004.), nepaplašina definīciju.
- ⁵³ Sk. Schabas *Introduction*, p.32-33.
- ⁵⁴ *Akayesu* spriedums, para.511.
- ⁵⁵ *Ibid.*, para.516.
- ⁵⁶ Schabas W.A. Groups Protected by the Genocide Convention: Conflicting Interpretation from the International Criminal Tribunal for Rwanda. *ILSA Journal for International and Comparative Law*, Spring, 2000 (Schabas *Groups*), p.380-383.
- ⁵⁷ Lai gan *Jelišič* atbalstīta "stabilo" grupu aizsardzības teorija, sk. *Jelišič* spriedums, para.69, 94.vēre, tomēr spriedums aprobežojas ar četrām uzskaitītājām.
- ⁵⁸ ICTR-95-1-T *Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana*, Judgment, Trial Chamber II, 21 May 1999 (turpmāk - *Kayishema* spriedums), <http://www.ict.rw.org/ENGLISH/cases/KayRuz/judgement/index.htm> (aplūkots 20.04.2004..), para.98, *Jelišič* spriedums, paras.69, 70.
- ⁵⁹ *Krstič* spriedums, para.556
- ⁶⁰ IT-99-36 *Prosecutor v. Brđanin*, Judgment, Trial Chamber II, 1 September 2004, paras.682-683, <http://www.un.org/icty/brdjanin/trialc/judgement/brd-tj040901e.pdf> (aplūkots 20.09.2004..)
- ⁶¹ *Ibid.*, para.684.
- ⁶² Liholaja, 23.lpp.
- ⁶³ <http://www.preventgenocide.org/law/convention/index.htm#ratifications> (aplūkots 20.09.2004..)
- ⁶⁴ Liholaja, 23.lpp.
- ⁶⁵ Čudars R. Par genocīdu Latvijā un pasaulē // *Jurista Vārds*, 26.03.2002., Nr.6.
- ⁶⁶ Sk. cita starpā Ratner, Abrams, p.41, Boot M. *Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes*. Nullum crimen sine lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court. Antwerpen / Oxford / New York: Intersentia, p.428.
- ⁶⁷ Secretariat Draft, First Draft of the Genocide Convention, Prepared by the UN Secretariat, [May] 1947 [UN Doc. E/447], Article I (I), <http://www.preventgenocide.org/law/convention/drafts/> (aplūkots 20.09.2004..)
- ⁶⁸ Second Draft Genocide Convention, Prepared by the Ad Hoc Committee of the Economic and Social Council (ECOSOC), meeting between April 5, 1948 and May 10, 1948 [UN Doc. E/AC.25/SR.1 to 28], Article II, <http://www.preventgenocide.org/law/convention/drafts/> (aplūkots 20.09.2004..)
- ⁶⁹ Schabas *Groups*, p.377, sk. plašāk Schabas *Genocide*, p.51 *et seq.*
- ⁷⁰ U.N. Doc. A/BUR/50
- ⁷¹ E.g. van Schaack B. The Crime of Political Genocide: Repairing the Genocide Convention's Blind Spot. 106 *Yale Law Journal* 1997, p.2280 *et seq.*
- ⁷² Schabas *Groups*, p.377.
- ⁷³ Šādu pieeju *obiter dictum* ieteica Kurzemes apgabaltiesa Tesa lietā.
- ⁷⁴ Sk. diskusiju par "iznīcināšanas daļā" saturu *Krstič* spriedums, paras.584-590, kurā (vismaz konkrētās lietas apstākļos) Tribunāls to noreducēja uz iznīcināšanu ģeogrāfiski ierobežotā teritorijā, kas ir daļa no valsts.
- ⁷⁵ Citēts pēc Schabas *Genocide*, p.145-146.
- ⁷⁶ Schabas W.A. Perverse Effects of the *Nulla Poena* Principle: National Practice and the *Ad hoc* Tribunals. *EJIL* (2000) Volume 11, No.3, p.538, <http://www.ejil.org/journal/Vol11/No3/110521.pdf> (aplūkots 20.04.2004.), kur autors norāda, ka kopš 1948.gada visi potenciālie apsūdzētie bija informēti par to, ka noziegumi pret mieru, kara noziegumi un noziegumi pret cilvēci ir aizliegti un tiks smagi sodīti.
- ⁷⁷ Sk. arī Paporinskis M. Noziegumi pret cilvēci mūsdienā starptautiskajās tiesībās (III) // *Likums un Tiesības*, 2004, 7.sēj., Nr.1 (65), 15.-21.lpp.
- ⁷⁸ *Nirnbergas* spriedums, <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judlawre.htm> (aplūkots 20.04.2004..)
- ⁷⁹ *Ibid.*
- ⁸⁰ IT-95-16 *Prosecutor v. Kupreškič*, Judgment, Trial Chamber II, 14 January 2000 (turpmāk - *Kupreškič* spriedums), <http://www.un.org/icty/kupreskic/trialc2/judgement/kup-tj000114e.pdf> (aplūkots 20.04.2004..), para.576.
- ⁸¹ Kontroles padomes likums Nr.10, II c pants.

⁸² Schwelb E. *Crimes against Humanity*. 23 British Yearbook of International Law (1946), p.218.

⁸³ *Justice* lieta, at 974, "Kontroles Padomes likums Nr. 10 atšķiras pēc būtības no Statūtiem, kas noziegumus pret cilvēci definē kā necilvēcīgus aktus u.c., kas izdarīti realizējot vai saistībā ar jebkuru noziegumu, kas ietilpst tribunāla jurisdikcijā, kamēr Kontroles Padomes likumā Nr. 10 pēdējie citētie vārdi ir apzināti izņemti no definīcijas".

⁸⁴ *Einsatzgruppen* lieta, at 449, "Starptautiskais kara tribunāls, kas darbojas saskaņā ar Londonas Statūtiem, deklarēja, ka Statūtu noteikumi aprobežoja Tribunālu ar to noziegumus pret cilvēci iztiesāšanu, kas bija izdarīti realizējot vai saistībā ar noziegumiem pret mieru un kara noziegumiem. Sabiedroto Kontroles Padome tās likumā Nr. 10 izņēma šo ierobežojumu, tāpēc šim Tribunālam ir jurisdikcija tiesāt visus noziegumus pret cilvēci, kamēr vien tie ir atpazīti un aptverti ar krimināltiesību vispārējiem principiem.."

⁸⁵ IT-94-1 *Prosecutor v. Tadić*, Trial Chamber II, Decision on the Defence Motion on Jurisdiction, 10 August 1995 (turpmāk - *Tadić* lēmums), para.78 ("The nexus in the Nuremberg Charter between crimes against humanity and the other two categories, crimes against peace and war crimes, was peculiar to the context of the Nuremberg Tribunal established specifically "for the just and prompt trial and punishment of the major war criminals of the European Axis countries." (*Nuremberg Charter*, Article 1"), <http://www.un.org/icty/tadic/trialc2/decision-e/100895.htm> (aplūkots 20.04.2004.) *Tadić* apelācijas lēmums, para.140 ("As the Prosecutor observed before the Trial Chamber, the nexus between crimes against humanity and either crimes against peace or war crimes, required by the Nuremberg Charter, was peculiar to the jurisdiction of the Nuremberg Tribunal"), *Kupreškić* spriedums, para.575 ("It should be noted that when this category of [crimes against humanity] was first laid down in Article 6(c) [of the Nuremberg Charter], all crimes against humanity were subject to the jurisdictional requirement of a link to an armed conflict").

⁸⁶ Būtu iespējams izvirzīt pārliecinošus pretējus argumentus par to, ka prasība pēc saistības ar militāro konfliktu sākotnēji pastāvēja arī vispārējās starptautiskajās tiesībās un pamazām zuda, tikai sākot ar 50.-60.gadiem. Nirnbergas Statūtu veidotāji uzskatīja saistību par vispārēju prasību (sk. Džeksona runu <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/jackson/jack44.htm> (aplūkots 20.04.2004)), divos Kontroles Padomes tiesu spriedumos apgalvots, ka formulējums Kontroles Padomes likumā neietekmē noziegumu pret cilvēci apjomu (*United States v. Flick et al.*, 6 CCL No.10 Trials, at 1213-1214, *In re Weizsaecker and Others* (Ministries case), US Military Tribunal, Nuremberg, 14 Apr.1949 (1955) 112-117), arī Nirnbergas principos (Report of the International Law Commission, U.N. GAOR, 5th Sess., Supp. No. 12, at 11, U.N.Doc. A/1316 (1950) (formulation of principles of the Nuremberg tribunal)), <http://www.un.org/law/ilc/texts/nurnfra.htm> (aplūkots 20.09.2004.) tika atstāta prasība pēc saistības.

⁸⁷ Šobrīd Krimināllikuma regulējums noved pie rezultāta, ko ir grūti nosaukt citādāk kā par absurdu. Jēdziens "noziegumi pret cilvēci" parādās normās par KL piemērošanu laikā, noziedzīgu organizāciju, kriminālatbildību izslēdzošajiem apstākļiem un pat nodaļas nosaukumā, bet tas nav definēts un aizliegts nevienā materiāltiesiskā normā.

⁸⁸ Paparinskis M. Starptautisko noziegumu iztiesāšanas tiesiskie aspekti // *Diena*, 25.10.2003., 2.lpp.

⁸⁹ *Tess v. Lettonie*, Decisionde 18 September 2002.

⁹⁰ Iespējams, ka, ņemot vērā jautājuma sensitīvo raksturu, ECT būtu atvērtāka Latvijas puses argumentiem. Tomēr no strikti tiesiskā viedokļa šī ir situācija, kad, no vienas puses, ir skaidrs, ka persona ir izdarījusi noziegumus, no otras puses, ir tikpat, ka tā ir notiesāta par citu noziegumu. Pēc nacionālo krimināltiesību analogija varētu teikt - tiesiskuma princips nav pārkāpts, lai gan slepkava ir notiesāts par slepkavību saistībā ar laupīšanu. No morālā viedokļa arguments par noziegumu un sodu ir spēcīgs, tomēr no tiesiskā viedokļa sods ir saņemts par nepareizo noziegumu.

⁹¹ Harris D.J. *Cases and Materials on International Law. Fifth edition*. London: Sweet & Maxwell, 2000, p.292.